

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:35
sssjournal.com

pp.2637-2657
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 29/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 27/05/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 27.05.2019

TÜRKİYE'DE AVRUPA BİRLİĞİ KARŞITLIĞININ KÖKENLERİ

THE ORIGINS OF OPPOSITION AGAINST THE EUROPEAN UNION IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Çağrı ERKUL

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Osmaniye/Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4501-4302>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1506>

Reference : Erkul, İ.Ç.. (2019). "Türkiye'de Avrupa Birliği Karşıtlığının Kökenleri", International Social Sciences Studies Journal, 5(35):2637-2657

ÖZ

Türkiye'nin 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı üyelik başvurusu ve 1963'de imzalanan Ankara Antlaşması öncesinde, Türkiye'nin gündeminde yeterince yer alamayan AET konusu, özellikle 1963 sonrasında ülke gündemine daimî olarak girmiştir. Fakat Avrupa'daki bu benzersiz oluşumun Türkiye'de hem halk, hem de siyasilerce iyi anlaşılabilmesi, ilişkilerde birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çalışma bu savı da dikkate alacak şekilde, 1959 ve 1990 yılları arasında Türkiye'de AB karşıtlığını ekonomik, siyasi, egemenlik, tarihi, dini, kültürel ve milliyetçi temelde inceleyecektir. Ayrıca AB'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı çifte standardın sebep olduğu karşı çıkış ve Türkiye'de AB'ye ve üyelik sürecine karşı oluşan tepkisel yaklaşım da çalışmada ele alınacak konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye, Ortak Pazar, Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

European Economic Community (EEC) could not be on Turkey's agenda densely before Turkey's application for membership of the EEC in 1959 and the Ankara Agreement signed in 1963. Especially after 1963, the EEC has entered the agenda of the country permanently. But this unique organization in Europe was not understood well by the public and politicians in Turkey. Therefore, so many problems has emerged in relations between Turkey and the European Union (EU). This study is also taking into account this argument to examine the opposition against the EU in Turkey on economic, political, sovereignty, historical, religious, cultural and nationalist basis between 1959 and 1990. In addition, opposition caused by the double standards which have been applied by the EU against Turkey and emerging reaction in Turkey against the EU and the accession process of the EU are also among the topics of this study.

Key Words: European Economic Community, Turkey, The Common Market, The European Community, The European Union.

1. GİRİŞ

19 Nisan 1951'de yayınlanan Akşam Gazetesi'nde, 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na (AKÇT) ilişkin olarak, küçük bir haber kendine yer bulmuştur. "Avrupa kömür ve çelik sanayiinde iş birliği sağlandı" alt başlığıyla verilen bu haberde, Schuman Planı'nın, altı devletin dışişleri bakanlığınca imzalandığı ve böylece devletler üstünde bir iktisadi iş birliği meydana getirildiği belirtilmekteydi (Schuman Planı Dün, 1951: 1). Her ne kadar AKÇT'ye ilişkin haberler, devam eden Kore Savaşı, Soğuk Savaş ve iç siyasete ilişkin konuların gölgesinde kalmış olsa da görece olarak kısa bir süre sonra ülke gündeminde kendisine yer bulmuştur. Türkiye'nin Avrupa'daki bu benzersiz oluşumun bir parçası olma

yönünde iradesini ortaya koymasının ardından AET, değişken oranlarda hem iç siyaset, hem de dış ilişkilerin bir parçası olarak ülke gündeminde kalmıştır.

Bu konu ülke gündeminde AET, Ortak Pazar, Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Birliği (AB) veya daha genel olarak Avrupa adı altında kendine yer bulmakla birlikte, gerek devleti yönetenler, gerekse de halk tarafından yeterince anlaşılammıştır. Konunun yeterince anlaşılammış olması, Türkiye’de Avrupa Birliği karşıtlığının temel sebepleri arasında görülebilir. Bununla beraber ekonomik, siyasi, egemenlik, tarihsel, dini ve milliyetçi temelde de Türkiye’den Avrupa’ya karşı çıkışların olduğu belirtilmelidir. Ayrıca AB’nin Türkiye’ye karşı uyguladığı çifte standart ve bunun Türkiye’de oluşturduğu tepkisel yaklaşımın da Türkiye’de AB karşıtlığının oluşmasına zemin hazırladığı ifade edilebilir.

Giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşan çalışma, Türkiye’de AB karşıtlığının kökenlerini yukarıda sıralanan hususlar bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada, çalışmada 1951 ve 1990 yılları arasındaki kitap, dergi, gazete ve siyasilere görüşleri incelenerek, Türkiye’de Avrupa Birliği karşıtlığının kökenlerinin ortaya koyulması hedeflenmiştir. Diğer bir ifadeyle çalışma, günümüzde Türkiye ve AB’nin ilişkilerinde yaşadıkları sorunları daha sağlıklı analiz edebilmek için Türkiye’de AB karşıtlığının kökenlerini, o dönemde ortaya koyulan düşünceleri içerecek şekilde ele almayı amaçlamıştır.

Çalışmaya ilişkin olarak şu husus da belirtilmelidir ki AET veya AT, Türkçe literatürde uzunca bir süre Ortak Pazar olarak kullanılmıştır. Bu sebeple çalışmada kast edilen uluslararası örgüt, nihai ismiyle Avrupa Birliği olmakla birlikte, yer yer bahsi geçen kavramlar birbiri yerine kullanılacaktır. Ancak haklı bir karşı çıkışla¹ Ortak Pazar kavramının Avrupa Ekonomik Topluluğu yerine kullanılmayacağını ifade edenlerin bulunduğu da belirtilmelidir.

2. EKONOMİK GEREKÇELER

Türkiye’de, AET’ye ağırlıklı olarak ekonomik temelde bakılması, bu yapının uluslararası ve siyasal yönünün anlaşılammamasını da beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle Avrupa ile ilişkiler, kısa yoldan ekonomiyi düzeltmek veya bireylerin Avrupa’ya yerleşmek gibi yüzeysel amaçlarına indirgenmiştir. Buradan hareketle, ekonomi veya ekonomik beklentiler hem devleti yönetenlerce, hem de vatandaşların nezdinde Avrupa ile ilişkilerimizde en önemli konulardan birisi olarak ön plana çıkmıştır. Bu beklentilerin gerçekleşmemesi, Türkiye’nin ekonomik durumu ve ekonomik anlamda makasın Türkiye aleyhine açılması, Türkiye’de Avrupa Birliği karşıtlığının temel sebeplerinden birisi haline gelmiştir.

Başbakan Adnan Menderes, 1957’de yapılan genel seçimler sonrasında hükümet programını açıkladığı konuşmasında, AKÇT, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Ortak Pazar konularına da değinmiştir. Menderes’in konuşmasında, Avrupa’da yaşanan entegrasyonu, salt olarak iktisadi bir temelde ele aldığı belirtilmelidir. Bu bağlamda Menderes, Avrupalı devletlerin sağladığı dış borcun iktisadi kalkınma noktasındaki yerini hatırlatarak, Türkiye’nin de Avrupa’daki entegrasyona dâhil olmasıyla ekonomik kalkınmanın sağlanacağına ve hızlanacağına² yönelik inancını ifade etmiştir (Dağlı ve Aktürk, 1988a: 221-222). Menderes’in bu yaklaşımına karşın, Avrupa’daki oluşumu borç alınabilecek bir kaynak olarak değerlendirmek yerine, Türkiye’nin geri kalmışlığını dikkate alan ve bu sebeple Avrupa ile kurulacak ilişkiye kuşkunun da ötesinde olumsuzca bakan görüşler de bulunmaktadır.

İsmet İnönü’nün 1962’de II. Koalisyon Hükümeti’nin hükümet programını açıklarken kullandığı *“Biz Avrupa İktisadi Camiası (Müşterek Pazar) memleketleri ile Türkiye’nin iktisadi gerçeklerini ve Batı alemi ile kader birliğini gözönünde tutan bir ortaklık anlaşması akdini lüzumlu*

¹ Örneğin Neşet Sirman Ortak Pazar ve AET terimlerinin birbiri yerine kullanılmayacağını altını çizmiştir. O’na göre Ortak Pazar, AET’nin sağlamaya çalıştığı entegrasyonun yalnız bir ögesi olduğu için AET’yi ifade etmekten uzaktır. Ayrıca Sirman Ortak Pazar teriminin kullanılmasının AET’yi geniş bir gümrük birliği olarak göstereceği için de hatalı olduğunu düşünmektedir (Sirman, 1965: 7).

² Işıkveren’e göre, Ortaklık Antlaşması’nda Ortak Pazar’ın Türkiye ekonomisine yardımcı bir unsur olacağı ve Türkiye’nin hızla kalkınmasına destek vereceğine yönelik hükümler mevcuttur. Fakat Ortaklık Antlaşması’nı yardım sağlayacak bir araç olarak değerlendirmek, üyeliğe sürecine ilişkin yapılacak en büyük hatadır. O’na göre burada esas görev Türkiye’ye düşmektedir. Ayrıca Türkiye’nin kalkınmasında Ortak Pazar’ın rolü yardımcı bir unsur olarak düşünülmelidir (Işıkveren, 1963: 2).

saymaktayız.” (Dağlı ve Aktürk, 1988b: 49) ifadesinde yer alan “Türkiye’nin iktisadi gerçekleri” vurgusu, bu noktada bir kalkış noktası olarak belirlenebilir. Çünkü “Türkiye’nin iktisadi gerçekleri” ifadesi, ekonomik temelde Ankara Antlaşması’na³ veya daha genel olarak Türkiye-Avrupa ilişkilerine yapılacak olan eleştirilerde değinilen ilk husus olarak görülebilir.

Örnek olarak Talas, Ortak Pazar’ın ekonomik yönünün ötesinde siyasi yönünün olduğunu sıklıkla vurgulayarak, bu oluşuma üyeliğin, geri kalmış bir ülke için olumsuz sonuçlar doğuracağını iddia etmiştir. Talas geri kalmış bir ülkenin, altı ülkeden oluşan⁴ Ortak Pazar’a girmesi durumunda fakirliğinin artacağını, sermaye ve beyin göçünün gelişmiş ülkelere gideceğini belirtmiştir (Talas, 1962: 1-2).

Hamitoğulları da AET’nin nihai olarak Birleşik Avrupa Devletleri’ne dönüşecek bir siyasi bütünleşme olduğundan bahsetmiştir. Siyasi bütünleşme için ilk kalkış noktasının ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilmesi olduğu saptamasını yapan Hamitoğulları’na göre, Gümrük Birliği’nde ve ekonomik politikalarda üye ülkeler arasında uyum sağlanması, birlikteliğin başarısındaki iki önemli husustur (Hamitoğulları, 1968: 62). Bu noktada hem Gümrük Birliği’nin sağlanmasında, hem de ekonomik entegrasyonun başarısında üye ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik istikrarlarının benzer düzeyde olması gerektiği, Türkiye’nin geri kalmışlığını dikkate alan görüşlerin temelini oluşturmaktadır.

Türkiye’nin Batılı ülkelerle olan gelişmişlik farkının oluşturduğu çekimsizliğe ek olarak, bu farkın kapatılabilmesi noktasında belirgin bir umutsuzluk da dikkat çekmektedir. Örneğin, 1961’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından hazırlanan bir yayında, Türkiye’nin mevcut büyüme oranının (metinde %2,5 olarak belirtilmiş) Batılı ülkeleri yakalamaya yetmeyeceği ve Türkiye’nin bu mesafeyi kapatabilmesi için Batılı ülkelerden daha yüksek bir net büyüme hızına ulaşması gerektiği ifade edilmiştir. Devamında ise örnek olarak Güney Amerika ülkelerinin Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) kişi başına düşen milli gelir seviyesinin üçte birine erişebilmesi için büyüme oranlarını da dikkate alan bir hesap yapılmıştır. Bu hesaba göre, Güney Amerika ülkelerinin ABD’nin kişi başına düşen milli gelir seviyesinin üçte birine ulaşabilmesi için 252 yıla ihtiyaç duyacakları belirtilmiştir. Hesap özetle, farkın daha erken bir dönemde kapanmasını, az gelişmiş devletin gelişmiş devletten daha yüksek oranda gelişmesine bağlamıştır. Yayının ilgili kısmı, Türkiye’nin bu bağlamda ihtiyaç duyduğu kalkınma hızını istediği ölçüde arttırmasının mümkün olmadığı yorumuyla sonlandırılmıştır (C.H.P. Araştırma ve Yayın Bürosu, 1961: 4-7). Yukarıda verilen bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Türkiye’nin Batılı ekonomileri yakalayabilme şansına yönelik bir umutsuzluk, tüm gerçekliği ile görülmektedir. Bu yönüyle, Türkiye’nin Avrupa ülkelerini yakalayabilme şansı olamayacağından hareketle, kurulacak ilişkinin Türkiye’nin aleyhine işleyeceği eleştirisi de çeşitli çevrelerde kendisine yer bulmuştur.

Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) de bu minvalde bir görüşe sahip olduğu söylenebilir. MHP bu noktada, gelişmiş Ortak Pazar üyelerinin homojen yapısına dikkat çekerek, böyle bir entegrasyondan Türkiye’nin zararlı çıkacağı uyarısında bulunmuştur (Milliyetçi Hareket Partisi 1977 Seçim Beyanname, 1977: 29):

“Gelişmiş bir ülkeyle gelişen bir ülkenin kontrolsüz ve ekonomi kanunlarına terk edilmiş bir entegrasyona girmeleri halinde bundan gelişmiş ülkeler kazançlı, gelişen ülkeler zararlı çıkar. Bizim Ortak Pazara karşı çıkmamızın temel iktisadî sebebi budur.”⁵

Benzer bir görüş, Tuna tarafından da dile getirilmiştir. Tuna, kendisiyle yapılan bir söyleşide; Türkiye’nin Ortak Pazar’ın en zayıf ülkesi olduğunun açık olduğunu ve Türkiye’yi gelişmiş ekonomilerin yer aldığı güçlü ülkelerle rekabet ettirilmek istenmesinde iyi niyet aranmayacağını belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle Tuna, Türkiye’nin şartlarını dikkate almadan Ortak Pazar’a girilmesinin yanlış olacağı düşüncesindeydi (Çiftçi, 1970: 45-46).

³ 12 Eylül 1963 tarihli Türkiye ve AET arasında ortaklık yaratan anlaşma.

⁴ 25.03.1957 tarihli Roma Antlaşması’nı imzalayan altı ülke: Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg.

⁵ Çalışmada yer verilen doğrudan alıntılar kaynak eserden olduğu gibi aktarıldığı için yazım hataları düzeltilmemiştir.

Avrupa'nın ekonomik yönden homojen olarak değerlendirilmediği durumda bile bu kötümser bakışın ileri sürdüğü iddianın sabit olduğu söylenebilir. Örneğin, Hamitoğulları'na göre Türkiye altı gelişmiş AET üyesi bir yana, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi görece olarak az gelişmiş Avrupa devletlerinden dâhi daha az gelişmiş durumdaydı.⁶ Bunun yanında Hamitoğulları, Türkiye'nin GSMH'sinde tarımsal üretimin fazla olması ve tarımsal verimin de doğa olaylarına bağlı olarak istikrarsızlığa sebep olabileceğini dikkate alarak, Türkiye'nin gelişmiş Batılı devletleri yakalamasının kolay olmayacağını belirtmiştir (Hamitoğulları, 1968: 61). Kısaca, Türkiye'nin Gümrük Birliği ve ekonomik anlamda sağlanacak entegrasyona uyum kabiliyetinin bulunmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ekonomik beklentiler gerçekleşmediği gibi, 1970'de Katma Protokol'ün imzalanması sonrasında (1973'te yürürlüğe girdi) makasın ekonomik anlamda Türkiye aleyhine daha da açılması, olumsuz eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere, Ankara Antlaşması'nda Türkiye ile AET arasında hazırlık, geçiş ve son dönem şeklinde üç kademede sonuçlanacak bir ortaklık ilişkisi kurulmuştu. Katma Protokol'ün 1973'te yürürlüğe girmesiyle başlayan geçiş döneminin, Türkiye'nin kalkınma seviyesini AET ülkelerine yaklaştıramadığını⁷ ve AET ülkeleriyle olan dış ticaret açığını daha da arttırmasına sebep olduğunu ortaya koyan görüşler, bu dönemde ön plana çıkmıştır.

Şöyle ki ilk altı üye dikkate alındığında, Türkiye'nin AET lehine verdiği dış ticaret açığı, 1970'te 86,2 milyon Dolar olmasına rağmen, 1974'te 799,5 milyon Dolar'a çıkmasının (Avrupa Topluluğu Nedir?, t.y.: 191) Türkiye'nin AET'ye uyum kabiliyetine yönelik var olan kuşkucu/kötümser bakışı, sayısal veriler temelinde güçlendirdiği söylenebilir.

Üyeliği için öngörülen sürede Türkiye'nin diğer topluluk üyeleriyle arasındaki gelişmişlik farkını kapatamayacağı düşüncesi ve üyeliğin gelişmiş ülkeler lehine işleyeceği yönündeki saptamalara ek olarak, Türkiye sanayisinin ancak korumacı bir yaklaşımla gelişme şansına sahip olduğunu ve işgücünün/sermayenin serbest dolaşımının da Türkiye'nin önemli alanlarının yabancı yatırımcıya kaybedilmesi anlamına geleceğinin altını çizen görüşler (Demir, 1972: 753-755) de dikkate alınmalıdır.

Savaş, Türkiye sanayisinin dış rekabete sürekli olarak kapalı kalmasının yanlış olacağını kabul etmekle birlikte, Türkiye'de üretilen sanayi ürünlerinin ve maliyetlerinin rekabet edecek noktaya gelmeden dış rekabete açılmasının, özel sektörün yanında, iktisadi devlet teşekküllerinin de büyük zarar görmesi anlamına geleceğine yönelik düşüncesini belirtmiştir (Savaş, 1977: 1-4). Diğer taraftan kuşkucu/kötümser bir bakış açısıyla, Türkiye'nin kalkınması ve sanayileşmesi için gerekli olan yatırımların hem büyük bir sermaye gerektirdiği, hem de kârlılığı uzun vadede sağlayabileceği fikrinden hareketle, Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin Türkiye'nin kalkınması ve sanayileşmesi için önemli olan alanlardan ziyade, hesaplılığı/kârlılığı gözetebileceği alanlara yöneleceği üzerinde durulmuştur (Dölen ve Pirinçioğlu, 1985: 72).

Ataöv ise ülke içerisinden bir okuma yaparak, ülkede kapitalist bağlantılarını korumak isteyen egemen sınıfların, ayrıcalıklı statülerini korumak amacıyla, Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmek için yaptığı antlaşmayı desteklediklerini belirtmiştir. Türkiye'nin geri kalmışlığı dikkate alındığında, endüstrileşmiş Avrupa devletleriyle bir entegrasyonun sağlanamayacağını altını çizen Ataöv'e göre; Türkiye'nin endüstrileşmesine karşı olan ithalatçılar, yabancı sermaye ile ilişkili yerli

⁶ Cillov'un belirttiği üzere 1965'te aktif nüfus içerisinde Türkiye'de sanayi alanında çalışanlar %10 oranındayken İngiltere'de %48, Fransa'da %40, Yunanistan'da ise %19 oranındaydı. Yine 1965'te Türkiye'de milli gelirin %17'si sanayi sektörüyle kazanılırken bu oran İngiltere'de %48,3, Fransa'da %47,8 İtalya'da %44,1 olarak belirtilmiştir. Yunanistan'da bile bahsi geçen oranın %26,8 olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin Avrupa'daki gelişmiş ülkelerin yanında o dönemde az gelişmiş olan Yunanistan'ın bile gerisinde kaldığı görülmüştür (Cillov, 1967: 6). Ayrıca Gönülöbol'un belirttiği üzere Türkiye ile yapılan Ortaklık Antlaşması'nın Yunanistan ile yapılana göre temkinli bir görüntü verdiği kabul edilmekle birlikte AET'nin, Türkiye ve Yunanistan'ın farklı ekonomik gelişme düzeylerine sahip olduğuna yönelik düşüncesi bu temkinliliğin temel sebebi olarak gösterilmiştir (Gönülöbol, 1965: 103-105).

⁷ Dönemin Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken yaptığı açıklamada Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinin ardından mali ve iş gücüne ilişkin konularda bazı yeni edimlerin olacağını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin kalkınma planlarını geçiş dönemine uygun olarak belirlediğinin altını çizen Bayülken'in süreçte ilişkin olarak iyimser bir yaklaşım ortaya koyduğu da belirtilmelidir (Barlas, 1973: 3).

sanayiciler ve turizm temelinde çıkar güden burjuvazi, bahsi geçen ayrıcalıklı sınıfı oluşturmaktaydı (Ataöv, 1969: 112-113).

Türkiye İşçi Partisi (TİP) de Ataöv'e benzer bir biçimde, ticaretlerini ihracat ve ithalat üzerine kurmuş olan ve bu yönüyle yabancı sermayeye hizmet eden tüccarların Türkiye'de yerli sanayinin gelişmesini istemediğini düşünmekteydi. Yabancıların çıkarlarının da bahsi geçen tüccarlarla örtüştüğü iddiasından hareketle TİP'in, Ortak Pazar'a katılma noktasında iç ve dış anlamda bir çıkar uyumu gördüğü söylenebilir (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1964: 33-34). Bu sebeple TİP, Türkiye'nin sanayileşmesine engel teşkil edeceği düşüncesiyle Ortak Pazar'ın "yüzde yüz" karşısında olduğunu belirtmiş ve "*henüz «çocukluk çağı» nda olan sanayimizi, yabancı sermayenin baskısına karşı, gümrük duvarlarıyla korumakta karardır.*" ifadesini kullanarak, Ortak Pazar'a olan karşıtlığını pekiştirmiştir (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1964: 108). Şunu da ifade etmek gerekir ki TİP, 1969 milletvekilleri seçiminden önce yayınladığı seçim bildirisinde, Ortak Pazar üyeliğine karşı olduğunu belirtmekle birlikte, Türkiye'nin Ortak Pazar ile olan ticari ilişkilerini özel antlaşmalara dayalı bir biçimde devam ettirebileceğini ortaya koymuştur (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, 1969: 18).

Sosyalist Ürün Dergisi'nde de isimsiz olarak yayınlanan bir makalede Ortak Pazar, boyundurluk ve Batı Avrupa'daki kapitalist ülkeler olarak tanımlanmıştır. Bu makalede egemen sınıfın, Türkiye'nin AET üyeliğinin kapitalizmi sağlamlaştıracağı için desteklediği, Türkiye'nin sanayileşmesini engelleyeceği, gümrüklerin kaldırılmasıyla sermaye sahibi yabancı ve yerli tekellerin bütünleşeceği, ABD'nin Avrupa'da yatırım yapmış olan çok uluslu şirketlerinin de Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliğine sıcak baktığı, Türk ekonomisi ve sanayisinin AET ülkeleriyle büyük farklılıklara sahip olduğu için bu ülkelerle rekabetin mümkün olamayacağı ön plana çıkarılan konular arasındadır (Türkiye'nin Ortak-Pazar Üyeliği, 1975: 15-28).

Özetle, anti-emperyalist bakış açısıyla, AET'nin emperyalizmin gelişmesine yönelik bir ilişki ağına sahip olduğu ve bu yönüyle de emperyalist hedeflerin üye ülkeler dışında da çıkar takibini gerektirdiği düşüncesi, AET'ye yönelik oluşan kötümser düşüncelerin temel dayanaklarından birisi olarak görülebilir. Bu bakış açısına göre, Türkiye'deki ticaret ve sanayi burjuvazisi bahsi geçen emperyalist oluşuma dâhil olmayı hem emperyalist güçlere olan bağlılıkları, hem de ülkedeki kapitalizmin güvenceye alınmasını sağlayacak olması sebebiyle istemektedir. Ayrıca AET üyeliği, Türkiye'yi gerçek anlamda sanayileştirmeyeceği gibi, Türkiye'nin ekonomi politikalarının özel sektör lehine düzenlenmesi anlamına da gelecektir. Özel sektör lehine yapılacak bu düzenlemeler ise Türkiye'nin kalkınma plan ve çabalarıyla uyum içerisinde değildir (Köymen, 1974: 5-20).

Kuloğlu ise yukarıda ifade edilen görüşler gibi net bir karşı çıkışta bulunmadan, AET'ye tam üyelik durumunda ithalat ve ihracata ilişkin birtakım faydalar sağlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca AET üyeliğinin yalnızca üye ülkelere yönelik sorumluluklar getirmeyeceğini, Türkiye'nin AET'nin serbest ticaret antlaşması imzaladığı ülkelerle ve ticaret antlaşması imzaladığı diğer ülkelere karşı da sorumlu olacağını altını çizmiştir. Buradan hareketle Kuloğlu, Türkiye'nin büyük bir rekabetle karşılaşacağını belirtilerek, küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının piyasadan çekilmesiyle sonuçlanabilecek bir sürece dikkat çekmiştir (Kuloğlu, 1988: 346-348).

Kuloğlu'nun belirttiği rekabet hususuna ek olarak, Türkiye'deki sanayinin yalnızca yurtdışında değil, ülke içinde de rekabetle karşılaşabileceği, Avrupa sermayesinin Türkiye'ye yatırım yapabileceği ve böylece AET ülkelerinin rekabetine karşı koymanın zorlaşacağı, AET üyeliğini destekleyen yayınlar tarafından da kabul edilmiştir. Bu kabulün temelinde, Türkiye'de üretilen sanayi ürünlerinin maliyetinin yüksek, kalite ve teknolojisinin düşük olmasının yanında, şirketlerin yeterince büyük olmamaları, pazarlama ve uzmanlaşma noktasındaki yetersizlikleri yer almaktaydı (Avrupa Topluluğu ve Türkiye Ortaklığı, 1974: 28).

Son olarak, Türkiye'nin imzaladığı Ortaklık Antlaşması'nın, Türkiye'ye verdiği tavizlerin zaman içerisinde yıpranması ve tatminkâr bir iyileştirme yapılmamasına karşılık, Topluluğun üçüncü ülkelere karşılıksız tavizler sağlaması (Karluk, 1990: 229-230), Türkiye tarafından olumsuz

bulunmuştur. Ayrıca Gümrük Birliği'nin Topluluğa tam üye olmadan önce gerçekleşecek olmasının yanlışlığından hareketle Gümrük Birliği'nin ancak tam üyelikle aynı anda işler hale gelmesi gerektiği (Karluk, 1990: 232) de ifade edilerek üyelik sürecinin Türkiye'ye getirdiği ve getireceği sorunlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

3. EGEMENLİK VE BAĞIMSIZLIĞA İLİŞKİN

Egemenlik ve bağımsızlığa ilişkin olarak kısa bir açıklama yaparak konuya geçilecek olunursa: Egemenlik ve bağımsızlık zaman zaman birbirleri yerine kullanılmakla beraber egemenlik bir devletin sahip olduğu topraklar üzerinde mutlak olarak hâkimiyet sağlaması şeklinde ifade edilebilir. Milli egemenlik ise yönetimin doğrudan millete ait olması, bağımsızlık ise bir devletin diğer aktörlerin kontrolü olmaksızın özgürce varlığını sürdürmesidir. Diğer bir ifadeyle, iç ve dış ilişkilerinde diğer aktörlere bağlı olmaması durumudur. Bu tanımları dikkate alarak, hem bazı devlet yetkilerinin bir üst otoriteye devredilecek olmasının verdiği rahatsızlık, hem de iç ve dış ilişkilerde bağımsızlığın belirli alanlarda görece olarak kaybedilecek olması, Türkiye'de AET'ye üyelik sürecine yönelik ciddi bir karşı çıkışı da beraberinde getirmiştir.

Çiftçi'nin şu cümleleri bağımsızlık ve egemenliğe ilişkin olarak "Ortak Pazar'a" karşı çıkışı anlamak adına iyi bir başlangıç olabilir (Çiftçi, 1970: 10):

"Ne Türkiye sanayii, ne Türkiye, ne Türk Bayrağı ve ne de Türk milleti kalacaktır ortada. Burası, Avrupa federal devletinin bir kolonisi olacak. Türk milleti, Avrupa milletler camiası içerisinde eriyecek, Türk bayrağı yerine de Avrupa federal devletinin flâması kullanılacaktır."

AET'nin tek bir devlet şeklinde görülmesi, Türkiye'nin bir sömürge olarak "Avrupa federal devletinin" içinde eriyerek, bayrağı da dâhil olmak üzere yok olacağı korkusu, milliyetçi/muhafazakâr kaygılarla yapılmış uç bir yorum olarak değerlendirilebilir. Ancak Avrupa'da entegrasyon neticesinde tek bir devletin ortaya çıkacağına yönelik yorumlar üzerinden, Türkiye'nin üyeliğinin etkilerinin belirli alanlarda sınırlı kalmayacağı da ifade edilmiştir.

Örneğin, ekonomik birleşmenin esas hedefinin siyasi bir entegrasyona ve nihayetinde "Birleşik Avrupa Devletleri'ne" ulaşmak amacıyla gerçekleştiğini belirten Talas, bu sebeple Türkiye'nin tarihi bir karar vermesi gerektiğini savunmaktadır. Talas'a göre Türkiye'nin bu konuda vereceği karar yalnızca iktisadi, sosyal ve hukuki çerçevede ele alınmamalı, asıl hedefin "Birleşik Avrupa Devletleri" olduğu da unutulmamalıydı (Talas, 1962: 1).

Tek bir Avrupa devletinin oluşacağı ve Türkiye'nin buna göre kararını vermesi gerektiğine yönelik düşüncelerin dışında, Türkiye'nin çeşitli alanlarda egemenliğini ve bağımsızlığını kaybedeceğine⁸ yönelik görüşlerin daha ağırlıkta olduğu söylenebilir. Roma Antlaşması'nın içerdiği maddelerin egemenliğinde olan çeşitli alanları devletin elinden aldığını belirten Erbakan, bu konuda ilginç bir benzetme yapılmıştır (Erbakan, 1971: 19):

"Bugün merkezi hükümet bir Valiye nasıl hükmederse, Ortak Pazar Konseyi de Türkiye'ye öyle hükmedecektir."

Bülent Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Sekreterliği'ni yürüttüğü 1969'da yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin ekonomik/sosyal düzeni değişmeden ve ülkenin sanayileşmeyi tamamlamadan Ortak Pazar'a girmesinin Türk sanayisini "ölüme" götürdüğünü ve Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye attığını söylemiştir. Ayrıca Ecevit, hükümeti eleştirerek, izlenen politikanın "Türkiye'yi Ortak Pazar'ın ortak pazarı" yapacağını altını çizmiştir (Ecevit: "Türkiye Ortak Pazar'ın, 1969: 1).

Katma Protokol'ün imzalanması, Türkiye ve AET arasındaki ilişkilerde geçiş dönemini başlatmasının yanında, AET'nin yapısal özelliklerinin Türkiye'nin egemenliği üzerinde fazlasıyla

⁸ Türkiye'nin bağımsızlığını kaybedeceğine yönelik düşünceleri tamamıyla reddeden görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Burhan Felek, AET'yi oluşturan ilk altı devlet bağımsızlıklarını feda mı ettiler veya Yunanistan ve İngiltere (Birleşik Krallık) bağımsızlıklarını feda etmek için mi üye olmak istemektedirler? Sorularını sorarak bir karşı çıkışta bulunmuştur (Felek, 1963: 3).

hissedileceği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Böylece Türkiye'nin üstlendiği yükümlülüklerin anayasa ile uyumsuzluk içerdiğine yönelik söylemlerin belirgin olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bunun sonucunda, egemenliği kısıtlayıcı nitelikteki konular görece şekilde daha ciddiye alınmaya başlanmıştır (Tan, 1972: 201-202).

Konuyu daha da özelleştirerek, üyeliği anayasal yönden değerlendirenlerin eleştirilerini net bir biçimde ifade ettikleri belirtilebilir. Bu görüşe göre, Türkiye'nin AT'ye katılması, Türkiye Anayasası temelinde sorunlar çıkaracaktı. Çünkü Anayasa'da yer alan "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ifadesine uluslarüstü yetkilere sahip olan AT hukukunun, üstün gelecek olması sorunlu bulunmuştur. Ayrıca tam üyeliğin sağlanması durumunda, Türkiye'nin egemenlik yetkilerinin bir kısmını üst otoriteye devredecek olması da bahsi geçen ifade dikkate alındığında mümkün olmamaktaydı. Bu sebeple anayasada egemenlik temelinde bir değişikliğin yapılması, zorunluluk olarak görülmüştür (Karluk, 1990: 255-256).

Benzer olarak, Türkiye Anayasası çalışma karşılığında elde edilecek haklar konusunda kendi vatandaşları ve yabancılar arasında ayırım yapılamayacağını kural olarak saptamıştı. Fakat çeşitli sebeplerle yabancıların belirli meslekleri icra etmesi de yasaklanmış durumdaydı. Bu durum, çeşitli yatırım alanları için de geçerliydi. Fakat Roma Antlaşması'nda ekonomik işletmelerin kuruluş ve yönetimiyle serbest mesleklerin icra edilebilmesi olanağı bulunmaktaydı (Yüksel, 1976: 111 & 124-126). İşte bu uyumsuzluğun ortadan kaldırılması için Anayasa'da bir değişikliğe gidilerek yabancıların yerleşme, çalışma ve iş kurmasına yönelik engel ve sınırların kaldırılması ihtimalinin ortaya çıkardığı korku, bu değişiklikten olumsuz olarak etkilenecek bireylerde kendisini göstermiş ve Avrupa karşıtlığının bir başka sebebi olarak kendisine yer bulmuştur.

Aren, iç politika ve egemenlik haklarını ön plana çıkararak gümrük birliğinin uygulanmasının zorluğunu ortaya koymaya çalışmıştır. O'na göre gümrük birliğinde üyelerin uzlaştığı önlemler, kendilerini iç politikada sınırlayacağı gibi alınacak kararlara uyulmasını sağlayacak olan uluslarüstü mekanizma da devletlerin bazı egemenlik haklarından vazgeçmelerine sebep olacaktı (Aren, 1958: 17).

Yukarıda olduğu gibi Türkiye'nin üye olmak noktasında iradesini ortaya koyduğu Topluluğun beraberinde getirecekleriyle ilgili durum tespitlerinin/uyarıların/karşı çıkışların yanında, bu süreci tamamen sonlandırmak isteyenler de bulunmaktaydı. Örneğin, Sosyalist Devrim Partisi (SDP) de Ortak Pazar'ı Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit eden bir unsur olarak görmüştür. SDP'nin 1978'de yayınlanan tüzüğünde, bağımsızlığa ters düştüğü gerekçesiyle Türkiye'nin Ortak Pazar ile yaptığı antlaşmanın fesih edileceğinin belirtilmiş olması bunlardan birisidir (Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü, 1978: 10).

4. TARİHSEL, DİNİ VE MİLLİYETÇİ SEBEPLER

Türkiye'den AET'ye yönelik tarihsel, dini ve milliyetçi sebeplerle yapılan karşı çıkışın güçlü bir temelden yükseldiği söylenebilir. Bu karşı çıkış ağırlıklı olarak Avrupalı olmadığımız iddiasıyla, tarihsel, dini ve kültürel yönden homojen bir yapıya uyum sağlanamayacağı düşüncesiyle veya Türk milliyetçiliğinin üyelikle yok olacağı vurgusuyla yapılmıştır. Ancak bununla beraber, Topluluğun yaptığı haklı eleştirilerin birer iç siyaset malzemesi haline getirilerek tarihsel, dini ve milliyetçi bir temelde değerlendirildiği de ifade edilmelidir.

Aidiyet üzerinden başlamak gerekirse, Kılıçbay'ın "Tam manası ile Avrupa camiasına dahil bir memleketmiyiz?" sorusuna cevabı bu konuyu detaylandırabilir. Kılıçbay, Türkiye'nin Avrupa kıtasında yer alan bir devlet olmadığını⁹ ve kültürel yönden Doğu'ya ait olmakla beraber, Batılılaşma çabalarının çok eski dönemlere dayanmadığını belirtmiştir. Buradan hareketle, Avrupa'da iktisadi entegrasyon içinde bulunan devletlerin başarılı olabilmesi için düşünsel,

⁹ Türkiye'de Türkiye'nin Avrupa Kıtası'nda olmadığına dair oluşan algıda Batı'dan gelen yorumların da etkisinin bulunduğunu söylenebilir. Örneğin AET Bakanlar Konseyi Başkanı ve aynı zamanda Hollanda Dışişleri Bakanı olan Joseph Luns 1963'te Ortaklık Antlaşması'nı imzalamak üzere geldiği Türkiye'de düzenlediği basın toplantısında bir İngiliz gazetecinin Ortaklık Antlaşması ile Türkiye toprakları Avrupa toprağı olarak mı kabul edilecektir? Sorusunu sormuştur. Luns bu soruya cevabında Türkiye topraklarının Asya kıtasında olduğunu fakat siyasi antlaşmaların coğrafi sınırları aştığını belirtmiştir (Güçlüklükleri Konsey ve Hükümetlerimiz, 1963: 1).

kültürel ve davranışsal yönden homojen olmalarının önemli olduğunu altını çizmiştir. Ayrıca kurulacak birliktelik için coğrafi yakınlığın önemini vurgulayan Kılıçbay, Soğuk Savaş'ın "demir perdeyle" Türkiye'yi Avrupa'dan sınırsal olarak uzaklaştırmasını da bir başka sorun alanı olarak görmüştür. (Kılıçbay, 1959: 38). Kılıçbay'ın aidiyet temelinde yaptığı analiz bazı yönlerden sorunlu olmakla birlikte, bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

Ortaklık Antlaşması'nın imzalandığı dönemde, Dışişleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin "Müşterek Pazar'ın Ruhu ve Felsefesi" başlıklı yazısında, yukarıdaki görüşe taban tabana zıt bir görüş ileri sürmüştür. O'na göre Ortak Pazar, ortak bir zihniyettir ve bu ortak zihniyet uzun yıllar karşı karşıya gelmiş olan zihniyetleri aynı istikamette buluşturmuştur (Erkin, 1963: 1). Bu noktada Erkin, yüzyılların beraberinde getirdiği zihni farklılıkların üye ülkeler için sorun olmayacağını ortaya koymaya çalışmıştır.

Diğer taraftan İktisadi Kalkınma Vakfı'nın eski başkanlarından Asım Kocabıyık ise Türkiye'nin Müslüman nüfusa sahip bir ülke olarak Topluluğa üyeliğinde bir kültür şokuyla karşılaşacağını belirtmiştir. Kocabıyık'ın karşılaşılabilecek olan bu muhtemel soruna çözümü Türk-İslam sentezine Batı'nın da entegre edilmesi yönündedir. Kocabıyık'ın önerdiği Türk-İslam-Batı sentezinin iş insanları arasında tartışmaya yol açtığı da belirtilmelidir (Sanayicilerde AET Heyecanı, 1987: 3).

Zaim ile devam edilirse, AB karşılığında ilişkin olarak hem önemli bir öngörü, hem de indirgemecilik fark edilmektedir. Zaim kendisiyle yapılan bir söyleşide Ortak Pazar'ı iktisadi bir iş birliği olmanın tam tersine bir Avrupa devletinin oluşturulması yönünde siyasi birlik olarak değerlendirmiştir. Bu noktada "siyasi birlik" ifadesi bir öngörü olarak önemlidir. Ancak ardından De Gasperi, Shuman ve Adenauer¹⁰ nedeniyle "Ortak Pazar'ı" Katolik bir birlik olarak gördüğünü söyleyen Zaim, daha da ileri giderek, İngiltere'nin Protestan bir ülke olduğu için Ortak Pazar'a giremediğini iddia etmiş ve indirgemeci bir tutum takınmıştır. Son olarak Zaim, Türkiye'nin bu topluluk içerisinde yeri olmadığını belirtmiş ve Müslüman Türkiye'nin bu topluluğa katılması ile Avrupa'nın harp ile dahi muvaffak olamadığı Türkleri "eritme" politikasının gerçekleşeceğini (Çiftçi, 1970: 38-43) ifade ederek yaygın bir milliyetçi söylemi tekrar etmiştir.

Erbakan'ın da Zaim gibi dini, kültürel temelde benzer bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. Erbakan 1970'te Ortak Pazar'a ilişkin olarak hükümete gensoru açılmasına yönelik sunduğu önergede ve ardından Meclis'te yaptığı konuşmasında, siyasal, ekonomik ve egemenlik temelinde Ortak Pazar üyeliğine eleştiriler yapmakla beraber, dini, tarihsel ve kültürel konulara fazlasıyla değinmiştir. Erbakan, Müslüman Türkiye'nin dini, tarihi, siyasi ve kültürel yapısıyla Avrupa'daki bu siyasi bütünleşmenin parçası olamayacağı yönündeki düşüncesini ortaya koymuştur. Bunun yanında Ortak Pazar'ın altı Katolik devlet arasında kurulduğunu hatırlatarak, sermaye sahibi Siyonistlerin de bu Avrupa projesine destek verdiklerini belirtmiştir. Bu noktada Erbakan, yeni bir sömürgecilik biçimi olarak tanımladığı Ortak Pazar'da Türkiye'nin sömürgeleştirileceğinin ve dini olarak Müslüman Türkiye'nin eritileceğinin altını çizmiştir. O'na göre Türkiye bir ortak pazara girecekse bu, Türkiye'nin kendi inancıyla uyumlu olan ülkelerin bulunduğu bir ortak pazar olmalıdır (Erbakan, 1971: 11-21).

Buna ek olarak, Erbakan'ın Aralık 1970'te TBMM'de yaptığı açıklamasında kullandığı şu cümleler, O'nun Ortak Pazar'a girilmesine yönelik iradeyi, tarihi, milliyetçi ve egemenlik temelinde de kabul etmediğini göstermektedir (Türkiye AET İlişkileri, t.y.: 244-245):

"Ortak Pazar Sevr Antlaşmasından daha ağır hükümler getiriyor", "Şehit kanıyla alınan topraklarımızı parayla satabilecek babayiğit varsa görelim", "Bir yanda Ortak Pazara karşı olan Türk milleti, bir yanda ise Ortak Pazar'dan yana olan AP iktidarı... Boyuna milli iradeden bahsedersiniz. Hani milli irade?..." ve *"Türkiye'deki ağaya tahammül edemeyen millet, Batılı sömürücü ağaya nasıl tahammül edecektir?"*

¹⁰ AB'nin kurulmasına liderlik eden önemli siyasiler. Sırasıyla İtalyan, Fransız ve Alman.

Erbakan'ın lideri olduğu Milli Selamet Partisi'nin 1973 seçimleri için hazırladığı beyannamede de Ortak Pazar karşısında tehlikede olduğunu düşündükleri milli ve manevi değerler ön plana çıkarılmıştır. Beyannamede Ortak Pazar'ın nihai hedefinin tek bir devlet olma yönünde olduğu yeniden hatırlatılarak Türk milliyetçiliğinin Ortak Pazar tarafından yok edileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkiye'de yerleşme ve taşınmaz satın alma hakkına sahip olacak olan Avrupalıların oluşturacağı heterojen yapının milli ve manevi değerleri ortadan kaldıracığı ifade edilmiştir. Son olarak, Ortak Pazar'ın millet iradesinin üzerine konulacağı vurgulanarak, yönetimin TBMM'den çıkacağı öngörüsünde bulunulmuştur (Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beynamesi, 1973: 34-39).

Sahip olduğu ideoloji yönüyle, dikkate alınması gereken bir diğer siyasi olan Alparslan Türkeş ise 1976'da Tercüman Gazetesi'nde yayınlanan demecinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin uluslararası örgütlere, ülke menfaatleri dikkate alınmak suretiyle katılabileceğini ve bu çerçevede ekonomik ilişkilerin geliştirilebileceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle Ortak Pazar'ın mevcut haliyle Türk ekonomisini dışa bağımlı yapacağını ortaya koyarak ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Türkeş bunun ötesinde uluslararası örgütlerin sosyal, kültürel ve siyasi bütünleşme aracı olarak kullanılmasına karşı olduğunu belirtmiştir. O'na göre, Ortak Pazar ülkeleri dil, din, kültür ve ekonomik özellikler temelinde benzer bir görüntü verirken, Türklerin Avrupalılarla sosyal ve kültürel ortaklığı bulunmamaktadır. Türk kültürünün başka kültürlerin sömürgeci ya da taklitçisi haline gelmeyeceğinin vurgusunu yapan Türkeş'in Ortak Pazar'a ilişkin görüşlerinin ekonomik ve sosyal/kültürel temelde temkinli ve mesafeli olduğu söylenebilir (Türkiye AET İlişkileri, t.y.: 248-249). MHP'nin 1977'de yayınlanan seçim beynamesinde Ortak Pazar'a karşı takınılan tavrın daha da sertleştirildiği görülmektedir.¹¹ Beyannamede yer alan şu ifade Ortak Pazar üyeliğinin düşünülmediğini açıkça ortaya koymuştur (Milliyetçi Hareket Partisi 1977 Seçim Beynamesi, 1977: 49-50):

“Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında iyil munasebetlerin, iktisadî, sosyal, kültürel ve savunma meselelerinde taraflar için faydalı olacağı inancındayız. Ancak, Ortak Pazar köleliğine kesinlikle karşıyız”.

Özetle milliyetçi temelde yapılan karşı çıkışlar, Türk milliyetçiliği, sahip olunan milli ve manevi değerler ile ekonomik bağımlılık üzerinde kurulmuştur. Milliyetçi karşı çıkışlar bazı dönemlerde sertlik seviyesini arttırmış, bazı dönemlerde de olabildiğince yumuşayarak temkinli bir hal almıştır.

Konuya yine aynı yönde devam edilirse, Batılılaşma ve Avrupalılaşma kavramlarına kuşkucu/kötümser bakışın atfettiği anlama değinilmesi önemlidir. Ortak Pazar üyeliğini Batılılaşma/Avrupalılaşma ile eş olarak kabul eden görüşlerin varlığının nasıl bir Batılılaşma sorusunu da beraberinde getirdiği söylenebilir. Sirman'ın Türkiye'nin Batılılaşmasının, ancak Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmakla mümkün olabileceğine yönelik görüşüne yer vererek bu konuyu açmak gerekirse (Sirman, 1965: 11):

“...Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğuna, ne birkaç ihraç madesi için bazı avantajlar elde etmek ne de bir kaç dolarlık dış yardım sağlamak için girmiştir. Türkiye, batı ekonomilerinin bütün müesseselerini kadrolarını benimsediği, refah, saadet ve ekonomik kalkınmasını bu rejimin müessiriyetinde gördüğü için, tarihinin bu en önemli kararını vermiştir. Batılılaşmamız, zihniyeti ile, ekonomik sistemi ile Avrupa camiasına katılmamızla mümkün olabilecektir. Türkiyenin 200 senedenberi özlediği batılılaşma, ancak Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmakla mümkün olabilecektir...”

Turan, Ortak Pazar'a katılmanın, Avrupalılaşmaya katkıda bulunacağına yönelik düşünceleri doğru bulmamakta ve böyle bir Avrupalılaşmayı, Avrupalı olmayan bir zihniyetle Avrupalılaşmaya

¹¹ Şunu da belirtmek gerekir ki, MHP'nin AET'ye bakışı devam eden süreç içerisinde yumuşamıştır. Milliyetçi Çalışma Partisi'nin 1986 parti programında bu husus açıkça görülmektedir: “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bugün durgunluk hatta kırgınlık safhasında bulunan ilişkilerimiz iyileştirilmeli ve Türkiye'nin bu teşkilata tam üye olma arzusu canlı tutulmalıdır.” (Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, 1986: 26)

çalışmak olarak değerlendirmiştir (Turan, 1964: 217-218). Gevgilili de Batılılaşma hedefi üzerinden Ortak Pazar üyeliğini farklı bir yönden eleştirmiştir (Gevgilili, 1969: 9):

“... Ortak Pazar a sırf bir (Batılılaşma) aracı diye vakitsiz yeşil ışık yakmak isteyenler, bu çelişmelerin temelindeki ekonomik gerçeği ve altına girecekleri büyük sorumluluğu artık anlamalıdır...”

Ortak Pazar'ın Batılılaşma/Avrupalılaşma hedefine “kısa yoldan” ulaşabilmek için bir araç olarak görülmesi, AET'nin bazı kesimlerce iyi anlaşılmadığını göstermesi açısından çarpıcıdır. Kolaycı bir yaklaşımla, AET üyeliğinin var olan tüm sorunları sihirli bir biçimde çözeceğine inanılması da yine AET'nin ve bu yapının sahip olduğu gerçekliğin anlaşılmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Türkiye'nin bir dış politika tercihi olarak yola Avrupa seçeneğiyle devam edip etmeyeceği önemsenmiştir. Yola hangi aktör/bölgeyle devam edileceğine yönelik fikirlere ideolojiler yön vermekle birlikte, rasyonel anlamda hangi aktörün/bölgelerin Türkiye için önemli olduğu veya hangisinin haksızca ötelendiği üzerinde durulmuştur. Aşağıda bahsi geçen konuya da değinilerek çalışmanın bu başlığı sonuçlandırılacaktır.

Gürün, Türkiye'nin dış politikasında Ortak Pazar'a yönelmesini bir zorunluluk olarak görmüştür. O'na göre Türkiye, Sovyetler Birliği ile bir araya gelemeyeceğine ve Tarafsız Ülkeler arasında yer alamayacağına göre Avrupa seçeneğini bir kenara bırakamaz. Çünkü Avrupa seçeneğinin devre dışı bırakılması, Türkiye'nin ABD'ye daha bağımlı olması anlamına gelecektir. Bu sebeple Gürün'ün ABD ve Sovyetler Birliği dışında üçüncü bir güç olmaya çalışan Avrupa'ya (Ortak Pazar'a) entegre olunmasının önemini vurguladığı söylenebilir. Ayrıca Ankara Antlaşması'nın CHP ve AP koalisyonunca imzalanmış olmasını Türkiye'nin bu girişimi uygun bulduğu şekliyle yorumlayan Gürün, Ortak Pazar'a itiraz edenlerin sürecin önünde engel olduklarını savunmuştur (Gürün, 1983: 367-368).

Güngör ise dış politika ortaya koyma noktasında kendisine olan güvenini kaybetmesine paralel olarak, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik artan bir ilgisizlik içerisine girdiği saptamasını yapmıştır. Güngör, zaman içerisinde Araplar ve Türkler arasında yapay bir biçimde oluşturulan düşmanlığın, bugün aynı şekilde devam etmek zorunda olmadığından hareketle, Türkiye'nin bu konuda inisiyatif kullanabileceğini belirtmiştir. Güngör, bu değerlendirmesinin sonunda “Avrupa Ortak Pazarının kuyruğu mu, yoksa Orta-doğu'nun başı mı olacağız? Bize düşman olan ve düşman kalacak olan bir medeniyetin çöpçülük hizmetini mi, yoksa kendi medeniyetimizin öncülüğünü mü yapacağız?” sorusunu sorarak, Türk aydınının bu konuda bir karar vermesi gerektiğini ifade etmiştir (Güngör, 1987: 267-272). Kullanılan “kuyruk” ve “çöpçülük” kelimelerinden anlaşılacağı üzere Güngör, AET veya daha gelen olarak Avrupa'ya ilişkin olarak olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir.

Diğer taraftan AET'yi en önemli dış politika tercihi olarak değerlendirenlerin karşı çıkışını da burada belirtmek önemlidir. Örneğin, Hürriyet Gazetesi'nde çıkan “Türkiye Ortak Pazar'da” başlıklı haberde, Türkiye'nin Avrupa'da yaşanan birleşme sürecinin bir parçası olmaması durumunda yalnızlaşacağı ve Türkiye'nin aleyhine olan politika tercihlerini destekleyenlerin güç kazanacağı belirtilmiştir. Ayrıca haberde, Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye'ye parlak bir geleceğin yolunun açıldığı ve Türkiye'nin Batılılaşma gayretlerinin de hak ettiği değere ulaştığı ifade edilmiştir (Türkiye Ortak Pazar'da, 1963: 1). Dış politikada Avrupa seçeneğine sıcak bakmayarak, geleceği NATO ve ABD'de gören fikirlerin de ileri sürüldüğü görülmüştür. Soğuk Savaş koşulları içerisinde Avrupa Birliği'nin mevcut kutuplar dışında bir güç merkezi haline gelmeye çalışmasının Türkiye'nin lehine olmadığı ve Türkiye'nin kendisine karşı ilgisiz olan bir Avrupa'ya bağlanmasının hatalı olacağı da dile getirilmiştir. Bunun yanında, Türkiye'nin Avrupa hareketi içerisinde yer almadan da Birleşik Krallık, Almanya, İtalya ve Fransa ile ilişkilerini geliştirmesinin mümkün olduğu ortaya koyularak, Avrupa ve Rusya karşısında önemli bir denge unsuru olarak kabul edilen Türkiye'nin NATO ve ABD ile olan ittifakının devamı önemsenmiştir (Ergin, 1988: 72-74).

Tarihte yaşananlar sebebiyle Türkiye’de Avrupa’ya ve özellikle de Yunanistan’a ilişkin olumsuz önyargıya sahip olanlar bulunmaktaydı. Buradan hareketle Yunanistan’ın Ortak Pazar üyeliğine yönelik kat ettiği mesafenin, Türkiye’nin Ortak Pazar’a bakışını olumsuz etkilediği söylenebilir. Cillov’un değindiği üzere, Yunanistan’ın tam üye olmaya yönelik talebinin Ortak Pazar tarafından kabul edilerek görüşmelere başlanması, Türkiye’de Ortak Pazar’a ilişkin farklı bir sorun alanını gündeme getirmiştir. Çünkü Yunanistan’ın üye olmasıyla, Türkiye’nin Ortak Pazar’dan taviz alması ve Ortak Pazar’a üye olmasının imkânsızlaşacağı düşünülmekteydi. (Cillov, 1975a: 9) Bu noktada Yunanistan üzerinden Topluluğa olan eleştiriler, Türkiye’de Avrupa karşıtlığının sebepleri arasında görülebilir.

Aynı yönde bir diğer husus da “Ermeni soykırımı” iddialarının Avrupa tarafından haksızca sahiplenilmesine ilişkindir. Türkiye’den Avrupa’ya eleştirilerin artmasında konu kadar zamanlamanın da etkisinin büyük olduğu belirtilmelidir. Türkiye’nin Nisan 1987’de Avrupa Topluluğu’na tam üyelik için yaptığı başvurudan kısa bir süre sonra, Avrupa Parlamentosu’nun “Ermeni soykırımı” iddialarını tanıyan bir tasarıyı kabul etmesi, Hürriyet Gazetesi’nin 19 Haziran 1987 tarihli sayısında “Avrupalı ihaneti...” şeklinde verilirken (Avrupalı İhaneti, 1987: 1), aynı tarihte yayınlanan Milliyet Gazetesi de bu haberi “Avrupa’nın ihaneti” başlığıyla haberleştirmiştir (Avrupa’nın İhaneti, 1987: 1). Hem hassas olunan konular, hem de bu konuların yine ülkede Avrupa’ya karşı hassasiyetin olduğu dönemlerde ortaya çıkması sert eleştirileri beraberinde getirmiştir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Avrupalı siyasilerin de söylemleriyle Türklerin tarihsel, dini ve milliyetçi sebeplerle Avrupa’dan uzaklaşmalarında etkileri bulunduğu inkâr edilemez. Fakat kurumsal olarak Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin üyeliği önündeki engeller arasında tarihsel, dini ve milliyetçi bir yaklaşımdan uzak durmaya çalıştığı da belirtilmelidir. Örneğin, AT’nin 1989’da Türkiye’nin tam üyelik başvurusuna verdiği olumsuz cevapta altı hususu ön plana çıkardığı görülmüştür. Bunlar: Aşırı nüfus, geri kalmış ekonomi, demokrasiye ilişkin sorunlar, insan hakları, azınlık hakları ve Kıbrıs sorununun yanında Türkiye’nin Yunanistan ile yaşadığı sorunlardır (AT: Hazır Değilsiniz, 1989: 1). Elbette bu hususlar arasında AT’nin haklı ve haksız olduğu konular mevcuttur fakat hem bu örnek üzerinde, hem de daha genel olarak dikkat edilmesi gereken şey Türkiye’deki hükümet ve muhalefetin bu konuları dini ve milliyetçi temele çekerek destek kazanmak ya da karşı tarafı yıpratma çabası içerisine girdiğinin unutulmamasıdır.

5. ÇİFTE STANDART VE TEPKİSEL YAKLAŞIM

Avrupa içerisinde, Türkiye’nin Topluluğa üyeliğine sıcak bakan ve destekleyen görüşler olmakla birlikte¹² Türkiye’yi ekonomik, siyasi, sosyal/kültürel ve dinsel olarak eleştiren görüşlerin de fazlasıyla bulunması, Türkiye’de tepkiselliği arttırarak, Avrupa karşıtlığının sürekli olarak ülke gündeminde yer almasına zemin hazırlamıştır. Yine Avrupa’nın duruma ve ülkelere yönelik olarak izlediği ikili tutum da bu zemini güçlendirmiştir. Aşağıda 1989 yılına ait “Avrupa, Türkiye-AT İlişkilerini Nasıl Görüyor?” isimli yayında yer alan Avrupa’dan Türkiye’ye yönelik yapılan bazı olumsuz eleştirilere yer verilerek, bu konu detaylandırılmaya çalışılacaktır. Bu yayına göre (Avrupa, Türkiye-AT İlişkilerini Nasıl Görüyor?, 1989: 11-44):

- ✓ Türkiye'nin Müslümanlardan oluşan bir ülke olması,
- ✓ Tarihsel düşmanlığın bulunması,
- ✓ Türkiye'deki demokrasinin yetersiz olması, insan hakları, din ve vicdan hürriyeti konusunda yaşanan yetersizlikler,
- ✓ Türkiye'de işkence uygulamalarının ve idam cezasının bulunması,
- ✓ Türkiye'nin coğrafi olarak Avrupa'da yer almadığı vurgusu,
- ✓ Türkiye'nin Topluluğa yük olacağı düşüncesi,

¹² Karluk’a göre “aslında, görünüşte AT üyesi ülkelerin büyük bir çoğunluğu Türkiye’nin tam üyeliğine karşı olmadıklarını belirtiyorlarsa da, gerçekte samimi olarak Türkiye’nin tam üyeliğini hiçbir Topluluk üyesi ülke ve Komisyon istememektedir.” (Karluk, 1990: 258).

- ✓ Türkiye'nin Avrupa Topluluğu standartlarının altında olması, kişi başına düşen milli gelirin Topluluk ortalamasına göre çok düşük olması, enflasyonun yüksek olması,
- ✓ Türklerin kalabalık topluluklar halinde Avrupa'ya geleceği düşüncesi,
- ✓ Türkiye'nin üyeliğin hemen gerçekleşmesini beklemesinin yanlış olduğu, Topluluğun diğer üyeleri hazmetmeden Türkiye'nin üye yapılamayacağı ve Avrupa'nın yeni üye kabul edemeyeceğinin vurgulanması,
- ✓ Sendikal özgürlüklere yönelik yapılan eleştiriler ve siyasi tutuklamalar,
- ✓ Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs temelinde olan sorunlarını çözmesi gerektiği,
- ✓ Türkiye'nin "Ermeni soykırımı" iddialarını kabul etmesi gerektiği,
- ✓ Türkiye'ye ortaklık ve tam üyelik arasında bir statünün önerilmesi,
- ✓ Türkiye'de sosyal koşulların yetersizliği,
- ✓ Türkiye'nin değer ve yargılarının kültürel/dini anlamda Avrupa ile uyumsuz olduğu.

Görüldüğü üzere, Türkiye'ye yapılan eleştirilerde o dönemin koşullarında haklılık payına sahip olanlar bulunduğu gibi dini, kültürel, coğrafi ve uluslararası sorunlara ilişkin olarak haksız ve önyargılı görüşler de bulunmaktadır. Bu yönüyle yapılan eleştiriler hem dönemin siyasileri tarafından, hem de halk tarafından haksız bulunarak kabul edilmemiştir. Bu eleştirilerin varlığı, Türkiye'nin üyelik motivasyonunu olumsuz etkilemekle kalmamış, Avrupa Topluluğu'na üyelik yolunda tepkisel bir bakışın oluşmasına da sebep olmuştur.

Elbette Avrupa'dan Türkiye'ye yapılan eleştirilerin hepsi Topluluğun kurumsal yapısı üzerinden gerçekleşmemiştir. Bu sebeple, konunun ülkesel olarak da ele alınması gerekmektedir: Almanya'da Türkiye'ye yapılan eleştiriler arasında serbest dolaşımın beraber Türkiye'den gelecek yeni bir işçi akını,¹³ Türkiye'nin coğrafi konumu, Türklerin sosyal ve ekonomik yönden yetersiz olması, insan hakları, siyasi yasaklar ve hukuk sisteminin siyasete bağlı olarak çalışması, parlamenter demokrasinin eksikliği, Türk kültürünün Avrupa'ya uygun olmaması, Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nda üstlendiği sorumlulukları yerine getirmemesi ve Yunanistan ile yaşanan sorunlar bulunmaktadır. Birleşik Krallık içerisinde de Türklerin ne kadar Avrupalı oldukları sorgulanmakta, demokrasi, siyasi özgürlükler, coğrafi konum, insan hakları sorunları, sendikal özgürlüklerin yetersizliği ve terörle mücadele yöntemlerinin yanında, Türkiye'nin Yunanistan ile olan Kıbrıs sorununu çözmesi gerektiği belirtilmiştir. Fransa'da işçi akını korkusu, Türkiye'nin tarihi, kültürel ve coğrafi bakımdan Avrupalı olmadığı, Yunanistan ile olan sorunlar ön plana çıkarken, İtalya'da ise ekonomik ve demokratik yetersizliklerin yanında, Türkiye'nin bir İslam ülkesi olması konusu ön plana çıkmıştır (Bayramoğlu, 1987: 55-67). Topluluğun dört büyük üyesinin yukarıda sıralanan eleştirilerinin, hemen hemen Avrupa'nın genelinden gelen eleştirilerle benzeştiği görülmektedir. Dönemin koşulları düşünüldüğünde, eleştirilerden haklılık payı bulunanlar elbette vardır. Ancak özellikle Türkiye'nin tarihi, dini, kültürel ve coğrafi bakımdan Avrupalı olmadığı eleştirisinin, Türkiye ile imzalanan Ortaklık Antlaşması'ndan sonra dile getirilmesi ve Türkiye'nin Topluluğa üye olamayacağını ifade edilmesi, Türkiye'nin sorumluluklarını üstlenme noktasında isteğini kırarak, tepkisel yaklaşıma sağlam bir temel oluşturmuştur.

Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı hususuna sosyolojik olarak bakıldığında iki yönlü bir saptamayla karşılaşırız: Kutsi'nin "Köylü Gözüyle Avrupa" isimli kitabında kullandığı "Avrupa'nın en çok İstanbul'a dönüşü hoşuma gitti!" cümlesinin, O'nun Avrupa'da gözlemlediği bazı olumsuzluklardan ileri geldiği söylenebilir. Kutsi'nin Avrupa'daki manevi ve ahlaki değerlere, hayat ve eğlence tarzına, ekonomik/sosyal temeldeki dualist yapıya ve dinsel tutuculuğa yönelik yaptığı eleştirilerin genel anlamda Avrupa üzerinde bir soru işareti oluşturduğu

¹³ Avrupa'ya işçi akınının gerçekleşmesi Türkiye açısından da olumsuz bulunmuştur. Örneğin Gülten Kazgan, Türkiye için en büyük tehlikeyi sermayenin ve vasıflı işçinin Ortak Pazar ülkelerine gitmesi olarak değerlendirmiştir (Ortak Pazar Üyeliğimiz, 1963: 2).

söylenbilir. Fakat diğer taraftan kitapta köylerin durumundan şehirleşmeye, demokrasiden sosyal devlet anlayışına ve endüstrileşme düzeyine varana kadar Avrupa'nın iyi yönleri de ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Kutsi, 1976: 11-84). Böyle bir kitabın o dönemde genelde Avrupa, özelde ise Ortak Pazar üzerinde iki yönlü bir etki yaptığı söylenebilir. İlk olarak, Avrupa'nın bahsi geçen olumsuz yönlerle anılması neticesinde halk, düşünsel/ahlaki ve dinsel temelde anlaşamayacağını düşündüğü Avrupa'ya mesafeli yaklaşacaktır. İkinci olarak, Avrupa'nın bahsedilen iyi yönlerini dikkate alan halkın, Türkiye'nin böylesine gelişmiş bir Avrupa içerisine görülmek istenmeyeceğini düşünmesi de sürpriz olmayacaktır. Bu yönüyle Türkiye'nin Avrupa yolundaki çabaları da anlamsızlaşacak ve bu çabalara karşı tepkisel bir duruş ortaya koyulacaktır.

Konuya yine Türkiye'den bakmamız durumunda, açık bir kolaycı tutum da göze çarpmaktadır. AET Bakanlar Konseyi Başkanı ve aynı zamanda Hollanda Dışişleri Bakanı olan Joseph Lunz her ne kadar Ortaklık Antlaşması'nın imzalanması töreninde "...bugün imzalayacağımız anlaşma bir sonuç değil bir başlangıçtır" (Ortak Pazara Girdik, 1963: 5) dese de Türkiye ile AET arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması'nın ardından Cumhuriyet Gazetesi "*Ortak Pazar'a Girdik*", Milliyet Gazetesi "*Artık Avrupalıyız*", Hürriyet Gazetesi ise "*22 Yıl Dışinizi Sıkın. Avrupada Alışveriş Yapabileceksiniz*" manşetini kullanmıştır (Birand, 1987: 44). Yine Ortaklık Antlaşması'ndan bir gün sonra çıkan Hürriyet Gazetesi'nde yer alan "*Aklına esen, elini kolunu sallaya sallaya Roma'ya Paris'e gidip herhangi bir otomobili permissiz, gümrüksüz getirebilecek*"(22 Yıl Dışinizi, 1963: 1) veya "*...Heybesini sırtına vuran bir Anadolu delikanlısı, üye memleketlerden istediğine gidip, kabiliyetine göre, istediği işte çalışabilecek, oradaki yerli işçilerle aynı haklara sahip olacak, aynı ücreti alacaktır...*" (22 Yıl Dışinizi Sıkınız, 1963: 7) cümleleri, indirgemeci bir yaklaşımı göstermesi açısından önemlidir. Ankara Antlaşması'nın Türkiye'yi Ortak Pazar'a kabul etmediği¹⁴ ve O'nu daha Avrupalı yapmadığı açıkken, Cumhuriyet ve Milliyet'in manşetleri dikkate alındığında, kolaycı bir yaklaşımla, Türkiye'nin bir imzayla AET üyesi olduğu algısı verilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Ankara Antlaşması'nı AET üyeliği olarak göstermenin halkı bir beklenti içine soktuğu varsayıldığında, bu beklentilerin karşılanmamasıyla halkın hem hükümete, hem de AET'ye eleştirel olarak baktığı söylenebilir. Diğer taraftan Hürriyet'in manşetinin AET üyeliğini Avrupa'da alışveriş yapmayı sağlayacak bir araç olarak göstermesi konuyu kendi gerçekliğinden kopardığı için tepkiselliğe sebebiyet veren başka bir unsur olarak düşünülebilir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ünal'ın Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Akşam Gazetesi'nde yazdığı köşe yazısına değinmek faydalı olabilir. Ünal bu yazısında, Türkiye'nin AET'ye üyeliğinin gerçekleşmesi olarak algıladığı Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasıyla, Türkiye'nin Batılılaşma yönünde ortaya koyduğu iradenin ve Avrupalılığının tescil edildiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, Ortak Pazar üyeliğiyle Türkiye'nin Avrupa'ya hayran olmasına rağmen O'na yabancı bir ülke olmaktan da kurtulduğunu ifade etmiştir. Kısacası Ünal'a göre; Ortak Pazar üyeliği Türkiye'nin bizatihi Avrupa hayat tarzını yaşaması anlamına gelmekteydi (Ünal, 1963: 3). Uzun ve karışık bir süreci başlatan Ortaklık Antlaşması'nı Türkiye'nin Avrupalılığının tescili veya Avrupa hayat tarzını ülkeye getiren bir gelişme olarak değerlendirmek, tıpkı yukarıda değinildiği gibi kolaycılıktır. Girilen beklentinin karşılanamaması ise tepkiselliği beraberinde getirmiştir.

Kolaycı yaklaşımın oluşturduğu tepkisellik yalnızca Ankara Antlaşması'nın imzalandığı dönemle sınırlı kalmamıştır. Bu yaklaşım, 1987 yılında Özal döneminde yapılan tam üyelik başvurusunda da kendisini göstermiştir. Özal'ın Avrupa Topluluğu'na üyelik noktasında iyimser bir tutum içerisinde olduğu söylenebilir. Anavatan Partisi'nin 1987 seçim beyannamesinde ve II. Özal Hükümeti'nin hükümet programında, Avrupa Topluluğu'na kendi iktidarları döneminde başvuru yapıldığı hatırlatılarak, Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirdiği ekonomik atılımlar ve

¹⁴ Madaroğlu ise Ortaklık Antlaşması'nın üyelik anlamına gelmediğini belirtmiştir. Madaroğlu üyeliğin tamamlanabilmesi için hazırlık, geçiş ve son dönemden oluşan süreçlerin tamamlanması gerektiğini ifade ederek hazırlık döneminin beraberinde getireceklerine yönelik var olan belirsizliğinin altını çizmiştir. Ayrıca Madaroğlu hazırlık döneminin bitişinde ortaya çıkacak etkenlerin tahmininin mümkün olmadığını ifade ederek (Madaroğlu, 1964: 2) Türkiye'nin AET üyeliğine ilişkin sürece gerçekçi bir açıdan bakmıştır.

ekonomideki yapısal değişikliklerin/alınan tedbirlerin Avrupa Topluluğu üyeliğini kolaylaştıracağına değinilmiştir (Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi, 1987: 37; Dağlı ve Aktürk, 1988c: 107). AET'ye yapılan tam üyelik başvurusuna ilişkin mektubu, Topluluğun Dönem Başkanı ve aynı zamanda Belçika Dışişleri Bakanı olan Leo Tindemans'a veren Devlet Bakanı Ali Bozer başvuru sonrasında yaptığı açıklamasında, Topluluğun yakın bir gelecekte Türkiye'nin üyeliğini kabul edeceğini umduğunu¹⁵ söylemiştir (AET'nin Kapısını Çaldık, 1987: 4). Yukarıda değinilen hususların üyeliği kolaylaştıracağını söylemek anlamlı olmakla beraber, üyeliğe kabul sürecinin zorluğundan bağımsız olarak yalnızca bu hususları ön plana çıkarmak halkın gireceği beklenti temelinde sorunludur. Yine üyeliğe kabul sürecini dikkate almadan yakın bir tarihte üye olmayı beklemek de aynı şekilde sorunludur. Şöyle ki; 1987'de yapılan üyelik başvurusunun başarılı olabilmesi için Komisyon'un incelemelerini tamamlaması ve Komisyon'un görüşünü Avrupa Topluluğu Konseyi'ne göndermesinin ardından kararın oybirliğiyle kabul edilmesi zorunluydu. Buna ek olarak, aynı kararın Avrupa Parlamentosu'nda oyçokluğuyla kabul edilmesinin ardından o dönemde sayıları 12 olan üye devletlerin parlamentoları tarafından da ayrı ayrı onaylanması gerekmektedir (Uludağ, 1988: 216-217). Kısaca, bu zorlu süreçten bahsedilmeden iç siyasete ilişkin beklentilerle yapılan algı çalışmaları, halkın tepkiselliğinde önemli bir yer oluşturmuştur.

Türkiye'nin AET'ye gösterdiği tepkisel yaklaşımı, salt olarak ekonomik indirgemecilikle açıklamak haksızlık olacaktır. Bu noktada AET'nin de hatalı olduğu ve bunun bir tepkiselliğe sebebiyet verdiği de dikkate alınmalıdır. Elbette Türkiye'nin Katma Protokol'den doğan sorumluluklarını yerine getiremediğinden hareketle, aynı dönemde AET üyesi ülkelerin de Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini üstlenme noktasında sorumlu davranmadıklarını ileri süren ve bu sebeple ilişkilerin geleceğine yönelik karamsarlıktan uzak durulması gerektiğini ifade eden daha iyimser görüşler de ortaya koyulmuştur (Kuloğlu, 1988: 345).

Fakat Türkiye'nin bu hususta haklı tepkiselliğini ifade etmek önemlidir. Topluluğun ekonomik olarak dışarıya açılması gelişmekte olan üçüncü ülkelerle yapılan ticari anlaşmaları beraberinde getirmiştir. Yapılan bu antlaşmalar, Topluluğu ekonomik anlamda daha karmaşık hale getirdiği gibi, verilen tek taraflı tavizlerin hem Türkiye'ye verileden daha fazla, hem de karşılıksız olmasının Türkiye'de hayal kırıklığı yarattığı söylenebilir. Aynı zamanda verilen bu tavizler, Türkiye'ye o dönemde verilmiş olan tavizleri de yıpratmıştır.¹⁶ Bu yıpranma, özellikle Türkiye'nin Topluluğa yaptığı ihracata yönelik gerçekleşmiştir (Gökdere, 1989: 180-182). Yüçetürk'ün de belirttiği üzere, 1970'te Türkiye toplam ihracatının %47'sini AET ülkelerine yaparken bu oran 1975'te %43'e düşmüştür. Daha özelde tarım ürünlerinde bu oran %32'den %31'e inerken, tarım dışındaki maddelerin AET'ye ihraç oranı %97'den %59'a gerilemiştir. Bu gerilemede, AET'nin üyelik sürecindeki Türkiye'ye verdiği tavizlerin Akdeniz ülkelerine antlaşmalar yoluyla verilen tavizlerden daha düşük olması önemlidir (Yüçetürk, 1977: 104-105).

Manisalı da bu konuya, geçiş dönemi koşulları temelinde dikkat çekmiştir. O'na göre geçiş döneminde, Türkiye'nin AET'ye vermiş olduğu tavizlere karşılık, AET'nin Türkiye'ye verdiği tavizler yetersizdir. Bu yetersizliğe ek olarak, AET'nin Türkiye'ye sağladığı avantajları üyelik sürecinde olmayan ülkelere de vermesi durumu daha da kötüleştirmiştir. Manisalı bu yönüyle, AET'nin çok sayıda ülkeye tanımış olduğu hakları Türkiye'ye de vererek fedakârlık yapmadığını savunmuştur. Ayrıca Ankara Antlaşması temelinde Türkiye'nin AET'ye vermiş olduğu tavizler açık ve kesinken, AET'ninkiler değildir. Kısaca bu durumun Türkiye'ye getirmiş olduğu tek taraflı bağlayıcılık, AET-Türkiye ilişkilerinin önemli sorun alanlarından birisi olarak görülmüştür (Manisalı, 1977: 18-21).

¹⁵ Özal'ın üyelik başvurusu yapılmadan kısa süre önce yaptığı şu açıklama Bozer'in açıklamaları dikkate alındığında zihni bir karışıklığa da sebebiyet vermiştir. "...Tabii AET'ye giriş kısa süreç içinde olmayacaktır. Şu anda bunu bilemiyorum. AET'ye girişimiz, müzakereler falan yıllar alabilir..." (Başbakan Turgut Özal, 1987: 1).

¹⁶ Bahsi geçen yıpranmanın "preferans marjlarının erozyonu" -imtiyaz payının aşınması- kavramıyla tanımlandığı da belirtilmelidir (Avrupa Topluluğu Nedir?, t.y.: 189).

Koç da yukarıda bahsi geçen tek taraflı bağlayıcılığa itiraz etmiştir. Koç'a göre ikili ilişkiler adilane bir biçimde ilerlememiştir. Çünkü O'na göre AET, edinimlerini belirli bir takvime göre otomatik olarak sağlarken, Türkiye ise yapılacak görüşmelerin sonucuna bağlı olarak edinimleri kazanma hakkına sahip olmaktaydı (Koç, 1976: 2). Süleyman Demirel'in başbakanlık görevini yürüttüğü 1976'da yaptığı açıklamasında da görüleceği üzere, Türkiye-AET ilişkilerinde yaşanan imtiyaz sorunu ilk ağızdan ifade edilmiştir (Birand, 1987: 210):

“AET bizimle ortaklığında 250-300 milyon dolarlık yardım yaparak, Türkiye’yi bir yere götüremez. Bizimle ilişkilerinde, ekonomik güçlenmemize yardımcı olmalıdır. Oysa başka ülkelere tanıdığı tavizler bizimkilerin üstüne çıkmıştır...”

Bu tek taraflı bağlayıcılığı “kontrol altında tutulmak” olarak gören Kaynak, 1989'da katıldığı bir panelde, Avrupa'nın gelecekte Türkiye'yi içine almayacağını ancak buna karşın Türkiye'yi kontrol edebileceğini vurgulamıştır (Kaynak, 1990: 20):

“...Olay şudur; Siz herhangi bir ülkeyi zaten kontrol altında tutuyor iseniz zaten o ülke sizinle beraber ise ayrılması için bir neden yok ise içinize almak gereğini duymamız? Hiç gerek yok o halde gelecekteki durumun görünür gelecekteki durumun şöyle olacağını tahmin edebilmisiniz? Avrupa kendi içerisinde muhtemelen daha evvel ön görülen Avrupa ortak pazarın dışında bir oluşum içerisine girecek ve Türkiye Avrupa'nın nüfus bölgesi içerisinde kolayca etkilediği bir ülke durumunda olacak gibi görünmektedir.”

Kaynak'ın bu beyanı dikkate alındığında şu söylenebilir ki AB'den Türkiye'yi içine almayacak bir yapı olarak bahsedilmesi, Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik isteğini aşındıracağı için tepkiselliğin de önemli kalkış noktalarından birisini oluşturmuştur.

Üyeliğin imkânsızlığı veya Ortak Pazar'ın homojenliği üzerinden oluşan tepkiselliğin sebeplerine ilişkin olarak farklı düşünenler de bulunmaktaydı. Karacan'ın belirttiği gibi bizatihi devletin yanlış oran ve yöntemlerle yaptığı öngörüler, Ortak Pazar'a yönelik bir umutsuzluk ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı hesaba göre Türkiye nüfusunun yıllık %2,6, milli gelirin ise %6,5 artması durumunda, Türkiye'nin Ortak Pazar'ı 2359 yılda yakalayabileceği öngörülmüştür. Daha iyimser bir öngörüyle, nüfusun %2 artışına karşılık, milli gelirin %7 artması durumunda, Türkiye'nin Ortak Pazar'ı 160 yılda yakalayabileceği ortaya koyulmuştur (Karacan, 1971: 7). Sabit kabul edilecek oranlarla ve yanlış yöntemlerle yapılan böyle öngörüler, insanlarda Ortak Pazar hedefini ulaşılamaz hale getirdiği için üyelik hedefini de anlamsızlaştırmıştır.

Üyeliğe yönelik olumsuz beklentinin, yanında mevcut ilişkinin Türkiye'nin aleyhine işlediği düşüncesinin oluşturduğu tepkiselliğin de zaman zaman Ortak Pazar üyeliğinden vazgeçilmesi fikrini gündeme getirdiği söylenebilir. Örneğin, Cillov geçiş döneminin ekonomik anlamda Türkiye için iyi başlamadığını belirterek, mevcut durumun devam etmemesi gerektiğine yönelik düşüncesini şu cümlelerle ortaya koymuştur (Cillov, 1975b: 9):

Türkiye ya şapkasını giyip Ortak Pazar'dan ayrılacak ve ileride diğer Akdeniz ülkeleri gibi aynı kapıyı çalıp, bazı tavizler koparmaya çalışacaktır; ya da dış ticaretinde görülen bu açığı kapatabilecek somut ve inandırıcı tekliflerle Ortak Pazar'la çetin bir pazarlığa girişecektir.”

Tepkisellik, Ortaklık Antlaşması'nın sonlandırılması isteğinde kendini gösterdiği gibi AET'nin kırılma olduğu ve çökeceğine yönelik bir algının da oluşmasına da sebebiyet vermiştir. Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Milliyet Gazetesi'nde çıkan bir haberde geçen “Bu haftanın başlarına doğru artık parçalandı gözüyle bakılan Ortak Pazar, önceki gün varılan bir sürpriz antlaşmayla büyük krizi atlattığı bulunmaktadır...”(Ortak Pazar Kurtuldu, 1963: 2) ifadesi buna örnek olabilir. Sonraki dönemde de benzer bir yaklaşımın sürdüğü görülmüştür. 1984'te yapılan bir başka haberde de tarım ürünleri fazlası sebebiyle oluşan açığın AET'yi iflasın eşiğine getirdiği ve sorunun çözülmemesi durumunda, AET'nin çökebileceği

uyarısı yapılmıştır (AET İflasın Eşiğinde, 1984: 4). Bu haberler AET'yi yıkılacak bir yapı olarak gösterdiği için böyle bir yapıya katılma yönündeki girişimi de anlamsız hale getirmiştir.

Türkiye'nin AB ile ilişkileri zaman zaman iç siyasette liderlerin söylemlerini güçlendirmek adına kullandıkları bir tepkiselliği de ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin 1987 yılında AT'ye yaptığı üyelik başvurusuna, AT'nin Aralık 1989'da verdiği olumsuz cevap bu konuda güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. AT'nin verdiği olumsuz cevap dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmamıştır. Hatta Özal, bu kararı Türkiye'nin Avrupalı bir ülke olarak tescili şeklinde yorumlayarak, ona olumlu bir özellik bile atfetmiştir. Fakat Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel farklı bir tepki vererek, konuyu Türkiye AT ilişkileri temelinden çıkararak hükümet ve Cumhurbaşkanı'nı yıpratma amacıyla kullanmaya çalışmıştır. Şu sözler O'na aittir (Emiroğlu ve Yalçın, 1989: 14):

“... Bu müracatı, Türkiye'yi Ortak Pazar'a sokmak için mi yaptınız, yoksa soğutmak için mi? Türk halkına 'Ortak Pazar'ın canı cehenneme' dedirtmek için mi başvuru yaptınız? Türkiye'yi küçük düşürmüşlerdir. Buna yol açan Ortak Pazar değil, hükümettir.”

Özal'ın, AT'nin verdiği olumsuz cevabı Türkiye'nin Avrupalı bir ülke olarak tescili olarak yorumlamasına yeniden değinmek gerekirse, zaten 1963 Ankara Antlaşması ile tescil edilmiş bir hususun/kazanımın bir başarı olarak gösterilmeye çalışılmasının hatalı olduğu belirtilebilir (Öymen, 1989: 1). Üyelğe başvurusunun üzerinden geçen 30 yıllık süre sonunda, bir beklenti içerisinde olan halk ve siyasetler nezdinde AT'ye yönelik bir tepkiselliğin 1989'daki kararla belirgin hale gelmesi normal karşılanabileceken bu karara kazanım olarak bakmak mevcut tepkiselliği arttıran bir husus olarak da değerlendirilebilir.

Bunlardan bağımsız olarak Ankara Antlaşması'nda uyruk dolayısıyla ayırım yapılmamasına ilişkin bir sorumluluk bulunmasına rağmen Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamaları (Dursun, 1984: 58) dikkate alındığında Türkiye'ye yönelik bir çifte standardın varlığı da ilişkilerde net bir biçimde görülmüştür.

6. SONUÇ

İsmet İnönü 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması'nın ardından, imzacı bakanlar şerefine verdiği yemekte *“...Hakikaten, bugün Türkiye'yi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak anlaşmayı imzalamış bulunuyorsunuz.”* (Ortak Pazara Girdik, 1963: 7) cümlesini kurarken, muhtemelen üyelikle birlikte, Türkiye ile Avrupa arasında kurulacak ortak bir geleceği tahayyül etmiştir. Aradan geçen uzun zamana rağmen üyelik gerçekleşmemiş olsa da Avrupa Birliği çeşitli isimlerle ve vesilelerle ülkenin gündeminde sürekli olarak kendine yer bulmuştur. İlişkilerde yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte, siyasetlerin ve halkın AB'ye yönelik tutumu görece olarak değişse de ilişkilerdeki sorunlar sebebiyle Türkiye'de eğilimin karşıtlık üzerine konumlandığı söylenebilir.

Çalışmanın geneli de dikkate alındığında, Türkiye'de hem AB'nin sahip olduğu uluslararası yapının, hem de üyelik sürecinin iyi anlaşılammış olduğu görülecektir. AB'nin veya diğer bir ifadeyle AB üyeliğinin ekonomik ve bireysel beklentilerle (alışveriş, gezi vb.) sınırlı olarak değerlendirilmesi hatalıdır. Bu noktada ekonomik ve bireysel beklentilerin kısa ve uzun vadede gerçekleşmemesi, önemli bir karşıtlık sebebi haline gelmiştir.

Aslında bizatihi politikacılar, sürecin siyasi bir amacı içerdiğini erken dönemlerde ifade etmiş olsalar da bunu tam olarak kavrayamamışlardır. İnönü'nün Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre önce yaptığı açıklamasındaki şu cümleler, konunun anlaşılması adına önemlidir: *“... Ortak Pazarın, Avrupanın siyasi bir birliği haline gelmesini ve bu hareketin canlanacağını beklemek doğru olur. Biz iktisadi şartlarımızı buna uyararak geliştireceğiz* (İnönü, 1963: 5). Burada da görüldüğü üzere, AET'nin siyasi yönü bilinmekte ancak Türkiye'nin kendisini bu sisteme iktisadi anlamda hazırlayacağı belirtilerek, üyelik, iktisadi bir temele

indirgenmiştir. Kısaca, siyasi birlikteliğe ekonomik yönden hazırlanmak, konunun siyasilerce tam olarak anlaşılmadığını ortaya koymaktadır.

Ekonomik anlamda üyelik sürecine kuşkucu/kötümser bakanlar itirazlarını olabildiğince çeşitli açılardan yapmışlardır. Bu temelde kuşkucu/kötümser olanlar AET'ye borç alınabilecek bir kaynak olarak bakılmasına, Türkiye'nin Avrupa ülkelerine göre az gelişmiş olmasına, mevcut gelişmişlik farkının kapatılmasının imkânsızlığına, kolaycı bir yaklaşımla AET ile imzalanan Ortaklık Antlaşması'nın ekonomik bir kurtarıcı olarak görülmesine, Türkiye'nin gümrük birliğine uyum kabiliyetinin olmadığına, üyelik sürecinde ekonomik beklentilerin gerçekleşmediğine inanmışlardır. Ayrıca ekonomik olarak stratejik ve önemli alanların yabancıların kontrolüne geçeceğine, ülkedeki endüstrileşme karşıtı ithalatçı ve tekellerin üyeliği desteklemesine, gelmesi umulan yabancı yatırımcının kısa vadede kâr sağlamak amacıyla kalkınmaya faydası olmayacak alanlara yöneleceğine, üstlenilen yükümlülüklerin AET ile sınırlı kalmayarak AET'nin antlaşma yaptığı diğer ülkeleri de içereceğine, Türkiye'nin henüz bebek (infant) düzeyde olan endüstrisinin, üye ülkelerle rekabet edemeyeceğine ve son olarak Ortaklık Antlaşması çerçevesinde Türkiye'ye tanınan tavizlerin zamanla yıprandığını düşündükleri için üyeliğe ve üyelik sürecine karşı bir duruş sergilemişlerdir.

Çalışmada da görüleceği üzere, Türkiye'de egemenlik ve bağımsızlık ile ilişkili konularda, AB'ye karşı çıkışın güçlü olduğu söylenebilir. Elbette bu noktada karşı çıkışın en genel argümanı devlete ait olan/olması gereken yetkilerin bir üst otoriteye devrinin gerçekleşecek olmasının kabul edilemeyeceği üzerindedir. Bu devrin kabul edilemeyecek olduğunu iddia edenler, ağırlıklı olarak iki sebebi ön plana çıkarmışlardır: İlk olarak üst otoriteye yetki devrinin mevcut anayasaya göre mümkün olmadığı belirtilmiştir. İkinci husus ise AET'nin tek bir devlet olarak yoluna devam edeceğini ve Türkiye'nin bir sömürge ülkesi haline geleceği öngörüsünü içeren Türkiye'nin hem devlet, hem de değerleriyle beraber eriyeceğini iddia eden görüştür. Bu sürece kuşkucu/kötümser bakanlar bağımsızlığın kaybedilmesinin, yalnızca devletin kurumsal yapısıyla sınırlı kalmayacağını, ekonomik olarak da Türkiye'nin Ortak Pazar'ın kontrolüne gireceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca üyelik sürecinde Türkiye'nin daha fazla sorumluluk almasına rağmen süreçten fayda sağlayamadığı da sıklıkla ifade edilmiştir. Kısaca, egemenlik ve bağımsızlığın ne karşısında "feda" edileceği sorusu sıklıkla sorulmuştur. Bu noktada en net tepki, mevcut koşulların sürdürülemeyeceğini ve ilişkilerin koşulsuz şartsız sonlandırılması gerektiğini ifade edenlerden gelmiştir. Elbette böylesine bir karşı çıkışın, tüm dönemde aynı sertliğe sahip olmadığı iç ve dış politikadaki konulara ve zamanlamaya bağlı olarak değişkenlik gösterdiği de belirtilmelidir.

Çalışmadaki sırasıyla tarihsel, dini ve milliyetçi temelde üyelik sürecine karşı çıkanlar ile devam edersek, bu üç başlıkta da güçlü bir kuşkucu/kötümser yaklaşımın farklı kişi ve gruplarda kendini gösterdiği belirtilmelidir. Milli ve manevi değerlerin ön planda olduğu bu yaklaşımın güçlenmesinde, Avrupa'dan Türkiye'ye yapılan eleştirilerin hem iktidar, hem de muhalefet tarafından iç siyaset "malzemesi" olarak kullanılması önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı üzerinden başlayan tartışmalarda Avrupalı olmadığını savunanlar, dinsel ve kültürel anlamda Türkiye'nin Avrupa'dan ayrıldığını iddia ederek, Türkiye'nin kültür şoku yaşayacağını ve Avrupa ile bütünleşemeyeceğini iddia etmişlerdir. Bu karşı çıkışlarla Avrupa Katolik bir birlik olarak veya sömürgeciliğin yeni bir çeşidi şeklinde de nitelendirilmiştir. Bu nitelemenin bir sonucu olarak, Müslüman nüfusa sahip Türkiye'nin bu "Katolik birlik" içinde yer alamayacağı ve Türkiye'nin sömürgeci olamayacağı karşı çıkışları gelmiştir. Milli ve manevi değerleri dokunulmaz kabul edip, AB üyeliğini "ülkeyi satmak" şeklinde yorumlayan görüşler olmakla birlikte, aynı saik çerçevesinde Avrupa'yı sosyal, kültürel ve siyasi bir bütünleşme aracı olarak kabul etmeyenler de bulunmaktaydı. Bir dış politika tercihi olarak, Türkiye'nin yüzünü kendi inancıyla uyumlu ülkelere dönmesi gerektiği muhafazakârlarca belirtildiği gibi Yunanistan ile yaşanan sorunlar ve Ermeni "soykırım iddiaları" üzerinden Avrupa'ya duyulan öfke de milliyetçi duyguların Avrupa karşıtlığı temelinde dışa vurumu olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, Türkiye'de çifte standardın oluşturduğu AB karşıtlığına ek olarak, birçok alanda kendini gösteren tepkisel yaklaşımın sebebiyet verdiği, kısmen siyasallaşmış bir karşı çıkış da

mevcuttur. AB'den Türkiye'ye yapılan eleştirilerin haksızlaşması ve siyasilerin bunu iç politikada kendi lehine kullanmak istemeleri tepkiselliğin önemli sebepleri arasındadır. Eleştirilerin AB'nin kurumsal yapısının yanında, üye ülkeler tarafından da yapılması hem AB'ye, hem de eleştiriyi yapan ülkeye yönelik olarak ikiye ayrılabilir. Bu noktada özellikle dini, kültürel, coğrafi ve tarihi temelde yapılan eleştiriler, AB karşıtlığını tepkisel olarak arttıran bir husus olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin haksızca eleştirilerle karşılaşması ve küçük düşürülmesi kabul edilemez olduğu kadar, yapılan tüm eleştirilerin siyaseten aynı sınıfa sokulmayarak makul eleştirilerden yararlanması gerektiği de ifade edilmelidir.

Meray, Avrupa Konseyi'ni ve değerlerini ele aldığı yazısında bu konuya değinmiştir. Meray "kim oluyorlar", "ne karışıklar işlerimize", "bizi kim sanıyorlar" şeklindeki duygusal karşı çıkışların, iyi düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. O'na göre, Türkiye elbette kendisini küçük düşürmemeli ancak hem mevcut gerçekliği dikkate alacak şekilde uluslararası yükümlülüklerinin farkında olmalı, hem de eleştirilerden ders çıkararak hatalarını düzeltmelidir (Meray, 1973: 2). Bu makul yaklaşımının kendine yeterince yer bulamamasında, Türkiye'deki kolaycı tutumun da etkili olduğu belirtilmelidir. Örneğin, Türkiye'nin imzaladığı Ortaklık Antlaşması'nın üyelik olarak gösterilmeye çalışılması ve bu Antlaşma ile Avrupalılaşaacağımız, hayatımızda hızlı ve olumlu gelişmeler olacağına yönelik kolaycı beklentinin, fiili durumda kendine karşılık bulamamasıyla büyük bir tepkisellik doğmaktadır. Bu bağlamda, siyasi sebeplerle halkın bir beklentiye sokulmasının yanlış olduğu yeniden belirtilmelidir.

Üye olma noktasında gösterilen kolaycılık, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine ilişkin olarak da kendini göstermektedir. Şöyle ki Türkiye'nin AB'ye üye olamayacağı ve AB'nin Türkiye'yi üyeliğe kabul etmeyeceğine yönelik net söylemler, üyelik yolundaki motivasyonu olumsuz olarak etkilemektedir. Bu noktada üyeliğin imkânsız olarak görülmesi, "niçin uğraşıyoruz?" sorusunun yinelenmesine yol açmıştır. Diğer taraftan, üyelik sürecinde olmayan diğer devletlerin Türkiye'den daha fazla imtiyaza sahip olmaları, üyelik sürecinin gözden geçirilmesi veya sonlandırılması isteğini de gündeme getirmiştir. Hatta "çökecek" bir topluluğa niçin üye olunmak isteniyor düşüncesinden hareketle, sürecin tamimiyle reddedilmesi dahi gündeme gelebilmiştir.

Bitirmek gerekirse, Türkiye'deki AB karşıtlığının kökenlerinin bilinmesi, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini yorumlamak adına önemlidir. Günümüzde, Türkiye'de var olan AB karşıtlığının oluşmasında, kurumsal olarak AB'nin veya üye ülkelerin etkisi yadsınamaz. Ancak AB karşıtlığının oluşmasında Türkiye kaynaklı sebeplerin ve karşı çıkışların dikkate alınmaması, AB'ye yönelik kuşkucu/kötümser yaklaşımın anlaşılmasını imkânsız hale getirecektir. Bu sebeple, Türkiye'deki AB karşıtlığının kökenlerinin bilinmemesi neticesinde, Türkiye'de AB'nin taşıdığı anlam, içinde bulunulan zamana, siyasi söyleme, kişisel beklentilere, ideolojiye veya fiili duruma göre değişeceği için AB'ye ve AB'nin Türkiye'ye yönelik izlediği politikalara bakışı da aynı ölçüde farklılaştıracaktır. Kısaca günümüzde Türkiye-AB ilişkilerine yönelik daha sağlıklı bir okuma yapabilmek için Türkiye'de AB karşıtlığının kökenlerinin, o dönemde ortaya koyulan düşünceleri de içerecek şekilde incelenmesi bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

"AET İflasın Eşiğinde", (1984, 19 Aralık), Milliyet, s. 4.

"AET'nin Kapısını Çaldık Bozer: Bu Ülkemiz İçin Tarihi Bir An", (1987, 15 Nisan), Barış, s. 4.

Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi (1987), (Ankara: y.y.).

Aren, S. (1958) "Gümrük Birliği ve Ortaya Koyduğu Meseleler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(1):10-23.

"AT: Hazır Değilsiniz", (1989, 19 Aralık), Cumhuriyet, s. 1.

Ataöv, T. (1969) "Türk Dış Politikası Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 24(1): 95-121.

Avrupa Topluluğu Nedir? (t.y.), (Ankara: Avrupa Topluluğu Yayınları).

- Avrupa Topluluğu ve Türkiye Ortaklığı* (1974), (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı).
- Avrupa, Türkiye-AT İlişkilerini Nasıl Görüyor?* (1989), (Ankara: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği).
- “Avrupa’nın İhaneti”, (1987, 19 Haziran), Milliyet, s. 1.
- “Avrupalı İhaneti...”, (1987, 19 Haziran) Hürriyet, s. 1.
- Barlas, M. (1973, 13 Aralık) “Katma Protokol ve Diğer Noktalar”, Cumhuriyet, s. 3.
- “Başbakan Turgut Özal “AET’ye Girişimiz Yıllar Alabilir”, (1987, 25 Mart), Barış, s. 1.
- Bayramoğlu, N. (1987) *Avrupa Topluluğu, Ülkeleri ve Türkiye’nin Tanıtımı*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurumu Yayınları).
- Birand, M. A. (1987) *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası (1959-1985)*, (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- C.H.P. Araştırma ve Yayın Bürosu (1961) *Kalkınma Meselemiz*, (Ankara: Rüzgarlı Matbaa).
- Cillov, H. (1975a, 9 Temmuz) “Yunanistan’ın Ortak Pazar’a Katılması”, Milliyet, s. 9.
- Cillov, H. (1975b, 11 Aralık) “Ortak Pazar Darboğazına Karşı Neler Yapılabilir?”, Milliyet, s. 9.
- Cillov, H. (1967), *Avrupa Ekonomik Topluluğu Karşısında Türk Sanayii*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları).
- Çiftçi, A. (1970) *Her Yönüyle Ortak Pazar*, (İstanbul: Yaylacık Matbaası).
- Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988a) *Hükümetler ve Programları, I. Cilt 1920-1960*, (Ankara: T.B.M.M. Basımevi).
- Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988b) *Hükümetler ve Programları, II. Cilt 1960-1980*, (Ankara: T.B.M.M. Basımevi).
- Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988c), *Hükümetler ve Programları, III. Cilt 1980-1987*, (Ankara: T.B.M.M. Basımevi).
- Demir, A. (1972) “Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Üyeliği Üzerinde Tartışmalar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(3): 721-756.
- Dölen, M. ve Pirinçioğlu, N. (1985) *Avrupa Ekonomik Topluluğu İle Türkiye’nin Ekonomik Sınai Yapılara ve Tarımsal Destekleme Fiyatlarına Yönelik Karşılaştırma Çabaları*, (Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları).
- Dursun, H. (1984) *Avrupa Topluluğu ve Türkiye – AET İlişkileri*, (Ankara: TBMM Basımevi).
- “Ecevit: “Türkiye Ortak Pazar’ın Ortak Pazarı””, (1969, 10 Ekim), Milliyet, s. 1.
- Emiroğlu, S. ve Yalçın, N. (1989, 20 Aralık) “Siyasiler, AT Raporuna Farklı Bakıyor”, Milliyet, s. 14.
- Erbakan, N. (1971) *Mecliste Ortak Pazar*, (İzmir: İstiklal Matbaası).
- Ergin, M. (1988) *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları)
- Erkin, F. C. (1963, 12 Eylül) “Müşterek Pazar’ın Ruhu ve Felsefesi”, Cumhuriyet, s. 1.
- Felek, B. (1963, 19 Eylül) “Türkiye Avrupalıdır”, Cumhuriyet, s. 3.
- Gevgilili, A. (1969, 28 Kasım) “Ortak Pazar, Ağır Sorumluluktur”, Milliyet, s. 9.
- Gökdere, A. (1989) *Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İle İlişkileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi)

- Gönlübol, M. (1965) “Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar): Kuruluşu ve Gelişmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 20(3): 75-117.
- “Güçlükleri Konsey ve Hükümetlerimiz Birlikte Halledecek”, (1963, 13 Eylül), *Cumhuriyet*, s. 1.
- Güngör, E. (1987) *Türk Kültürü Ve Milliyetçilik*, (İstanbul: Ötüken).
- Gürün, K. (1983) *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- Hamitoğulları, B. (1968) “Batı ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik Gelişme (1950-1966)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(4): 43-86.
- Işıkveren, T. (1963, 13 Eylül) “Ortak Pazarla Yapılan Anlaşmanın Türkiye’ye Yüklediği Vecibeler”, *Cumhuriyet*, s. 2.
- “İnönü”, (1963, 11 Eylül), *Cumhuriyet*, s. 5.
- Karacan, N. (1971, 31 Temmuz) “Ortak Pazara Yetişmek”, *Milliyet*, s. 7.
- Karluk, R. (1990) *Avrupa Toplulukları ve Türkiye*, (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi).
- Kaynak, M. (1990) “Türkiye – AT İlişkilerine Siyasal Açından Yaklaşım”, Türkiye AT İlişkileri Paneli, Kayseri, 23.11.1989, (Kayseri: y.y.), ss: 17-22.
- Kılıçbay, A. (1959) *Avrupa'nın İktisadi Entegrasyonu*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Mecmuası Ayrı Basıları).
- Koç, V. (1976, 28 Ocak) “Türk Ekonomisi ve Ortak Pazar’la İlişkiler”, *Milliyet*, s. 2.
- Köymen, A. (1974) *Ortak Pazar Gerçeği ve Türkiye'nin Sanayileşme Sorunu*, (İstanbul: Yar Yayınları).
- Kuloğlu, D. (1988) “Avrupa Topluluğunda, Avrupa Topluluğu-Türkiye İlişkilerinde Gümrük Birliği ve Malların Serbest Dolaşımı”, *Avrupa Toplulukları Konusunda Araştırmalar*, (Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu) ss. 307-354.
- Kutsi, T. (1976) *Köylü Gözüyle Avrupa*, (İstanbul: Toker Yayınları)
- Madaroğlu, H. (1964, 17 Aralık) “Türkiye'nin Ortak Pazar İçindeki Durumu”, *Cumhuriyet*, s. 2.
- Manisalı, E. (1977) “Türkiye – Avrupa Ekonomik Topluluğu İlişkilerinin Gelişmesi”, *İktisadi Araştırmalar Vakfı Türkiye – AET İlişkileri Semineri Tebliğler, Tartışmalar ve Panel*, İstanbul, 25-26.05.1977, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı) ss. 11-27.
- Meray, S. L. (1973, 11 Ocak) “Avrupalılar Ailesi”, *Cumhuriyet*, s. 2.
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi* (1973), (İstanbul: Fatih Yayınevi).
- Milliyetçi Çalışma Partisi Programı*, (1986), (Ankara: y.y.)
- Milliyetçi Hareket Partisi 1977 Seçim Beyannamesi* (1977), (Ankara: Emel Matbaacılık Sanayi).
- “Ortak Pazar Kurtuldu”, (1963, 26 Aralık), *Milliyet*, s. 2.
- “Ortak Pazar Üyeliğimiz İçin ne Diyorlar”, (1963, 12 Eylül), *Cumhuriyet*, s. 2.
- “Ortak Pazara Girdik”, (1963, 13 Eylül), *Akşam*, s. 7.
- “Ortak Pazara Girdik”, (1963, 13 Eylül), *Cumhuriyet*, s. 5.
- Öymen, A. (1989, 21 Aralık) “26 Yıl Önce – 26 Yıl Sonra”, *Milliyet*, s.1.
- Uludağ, R. (1988) *Avrupa Topluluğu ve Türk Vergi Sisteminin Topluluk Modeline Uyumu*, (Ankara: Maliye Bakanlığı APK Yayını).
- “Sanayicilerde AET Heyecanı”, (1987, 17 Nisan), *Barış*, s. 3.

Savaş, V. (1977) *Türkiye – AET İlişkileri ve İktisadi Devlet Teşekkülleri*, (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı).

“Schuman Planı Dün İmzalandı”, (1951, 19 Nisan), Akşam, s. 1.

Sirman, N. (1965) *Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu İle Münasebetleri Hakkında Rapor*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları).

Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü (1978), (İstanbul: Günay Matbaacılık).

Talas, C. (1962) “Ortak Pazar Karşısında Türk Sendikacılığının Durumu ve Tutumu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 17(2): 1-7.

Tan, T. (1972) “Avrupa Ekonomik Topluluğu Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(3): 201-216.

Turan, O. (1964) *Türkiye'de Manevi Buhran Din ve Lâiklik*, (Ankara: Şark Matbaası).

Türkiye AET İlişkileri (t.y.), (Ankara: Avrupa Topluluğu Yayınları).

Türkiye İşçi Partisi Programı (1964), (İstanbul: Esra Matbaacılık).

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1969), (İstanbul: Çınar Matbaası).

“Türkiye Ortak Pazar'da”, (1963, 13 Eylül), Hürriyet, s. 1.

“Türkiye'nin Ortak-Pazar Üyeliği ABD Emperyalizmi ile Çelişmez” (1975) *Ürün Sosyalist Dergi*, 1(7): 15-28.

Ünal, V. (1963, 13 Eylül) “Ortak Pazar”, Akşam, s. 3.

Yüçetürk, Z. (1977) “AET Karşısında Türk Tarımının Durumu ve Sorunları”, *İktisadi Araştırmalar Vakfı Türkiye – AET İlişkileri Semineri Tebliğler, Tartışmalar ve Panel*, İstanbul, 25-26.05.1977, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1977) ss. 97-121.

Yüksel, A. S. (1976) *Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu*, (Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları).

“22 Yıl Dışinizi Sıkınız”, (1963, 13 Eylül), Hürriyet, s. 7.

“22 Yıl Dışinizi Sıkın Ortak Pazar Refah ve Saadet Getiriyor”, (1963, 13 Eylül) Hürriyet, s.1.